

Kosten en moeite

Bijstandsmoeders over reïntegratie in Maastricht

Deel 1 Bijstandsmoeders (2005)

Deel 2 WIZ-consulenten (2006)

Deel 3 Reïntegratiebureaus (2006)

Hannie Raaff

April 2005

CERT

Comparative European Social Research and Theory

Inhoudsopgave

	Voorwoord	1
	Inleiding	2
1	Alleenstaand ouderschap en werk anno 2004	4
2	Opzet van het totale onderzoek	7
3	Opzet van het onderzoek 'bijstandsmoeders in Maastricht'	11
4	Motivatie	15
5	Kinderen	18
6	Netwerk	22
7	Financiën	26
8	Arbeidsmarkt	31
9	Opleiding	35
10	Ervaringen met instanties	39
11	Nabeschouwing	44
	Bijlage 1	I
	Bijlage 2	II
	Literatuuroverzicht	III

Na twintig jaar uitvoerend werk in de welzijnssector en elf jaar docentschap binnen het HBO, kreeg ik de kans om onderzoeker te worden binnen een kenniskring.

Na een aanvankelijke euforie –de kans om zaken te onderzoeken die je zelf interessant vindt-, volgt een lichte deceptie waarbij ik mezelf erop betrap dat ik in wezen geen haar beter ben dan de studenten waar ik dagelijks mee werk.

Uitstelgedrag, ongeduld bij het bestuderen van literatuur en beleidsstukken, prioriteit geven aan concrete werkzaamheden die minder uithoudingsvermogen van je vragen dan het doen van een onderzoek, het deed mijn compassie met mijn studenten enorm toenemen.

Niet alleen door compassie, maar ook door het zelf ter hand nemen van een onderzoek, werd ik (althans volgens mij zelf) een betere docent.

Je stuit op nieuwe literatuur, je ontdekt er onderzoeksmethoden zijn waar HBOers uitstekend mee uit de voeten kunnen, zoals het begeleiden van een focusgroep en het afnemen van diepte interviews. Dat geeft een nieuwe impuls aan de lessen die je verzorgt.

Werken in een kenniskring houdt in dat je op zoek gaat naar mogelijkheden om onderzoek een vaste plaats te geven binnen het HBO. Binnen dat kader heb ik tijdens mijn onderzoek samengewerkt met studenten die deelonderzoeken deden. Deze nieuwe vorm van samenwerken tussen docent en studenten was voor beide partijen vruchtbaar en leverde ervaringen op die de moeite lonen om verder te doordenken.

Het moderne onderwijsconcept gaat er vanuit dat studenten zelfwerkzaam en zelfsturend moeten zijn en dat de docent een coachende rol heeft. Door zelf weer eens te gaan leren heb ik ervaren dat behalve coaches, ook echte leermeesters en inspiratoren onmisbaar zijn, vooral in een impasse.

Een woord van dank is hier dan ook op z'n plaats aan de lectoren en mijn collega's van de kenniskring CESRT.

De studenten die deelonderzoeken hebben gedaan hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het grote onderzoek, waar dit rapport deel van uit maakt.

Mijn grootste woord van dank gaat uit naar de twaalf bijstandsmoeders die mij hun verhaal verteld hebben, in de hoop dat zij zelf en de toekomstige bijstandsmoeders een betere kans op de arbeidsmarkt zullen krijgen.

Hannie Raaff
Maastricht 2004

Sinds een aantal jaren worden hogescholen in staat gesteld om onderzoek te doen. En zo ontstonden op diverse hogescholen, vaak in een onderling samenwerkingsverband, zogenaamde kenniskringen.

Kenmerkend voor deze kenniskringen is dat ze rond een bepaald maatschappelijk- of professioneel thema werken en praktijkgericht onderzoek verrichten.

De doelstelling van deze kenniskringen is tweeledig: enerzijds het innoveren van de beroepspraktijk door middel van onderzoek, anderzijds het verbeteren van het curriculum van de hogescholen waar de onderzoekers aan verbonden zijn.

Veel visitatiecommissies en accreditatiecommissies die het niveau van het Hoger Beroeps Onderwijs toetsen, concluderen dat het wetenschappelijk niveau binnen het HBO wat zwaarder mag worden aangezet. Ook zou het HBO meer 'onderzoeksminded' moeten worden. Kenniskringen kunnen hier een bijdrage aan leveren.

Ik maak deel uit van een kenniskring van de Hogeschool Zuyd genaamd CESRT: *Centre for European Social Research and Theory*. Binnen deze kenniskring houdt men zich bezig met vergelijkend, kwalitatief onderzoek met als centraal thema 'sociale uitsluiting en sociale integratie'.

Binnen dit kader besloot ik een onderzoek te doen naar de praktijk van reïntegratie van alleenstaande moeders naar de arbeidsmarkt in Maastricht, Hasselt en Aken.

Het onderwerp was voor mij in zekere mate vertrouwd terrein. Ik ben zeven jaar maatschappelijk werker geweest bij de FIOM, bureau voor alleenstaande ouders, in het verleden was ik zelf een werkende alleenstaande moeder.

Als stagebegeleider en supervisor bij de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening (SJD) kreeg ik genoeg informatie mee om een redelijk beeld te krijgen van de stand van zaken rond het onderwerp.

In 2001 schreef ik samen met Jaqueline de Savornin Lohman het boek *'in de frontlinie tussen hulp en recht'*¹. Mede door het schrijven van dit boek ben ik sterk geïnteresseerd geraakt in verschillen in opvatting tussen wat Habermas 'de systeemwereld en de leefwereld' noemt Anders gezegd: wat zien professionals (en beleidsmakers) als probleem en oplossing en hoe ziet de doelgroep dat zelf? Hoe kunnen die verschillen overbrugd worden?

Een vergelijking over de grenzen kan een extra dimensie geven aan een onderzoek, maar ook aan de verbetering van de praktijk.

Het rapport dat voor u ligt: "Bijstandsmoeders in Maastricht" is het resultaat van het eerste deelonderzoek. Het totale onderzoek zal vermoedelijk in juli 2006 zijn afgerond.

Het rapport is als volgt opgebouwd.

Allereerst geef ik een korte beschouwing over de stand van zaken over het onderwerp, op basis van een literatuurstudie en een eerste werkveldverkenning.

¹ In de frontlinie tussen hulp en recht, uitgeverij Coutinho, Bussum

In principe kan een bronnenonderzoek over dit onderwerp, dat ook een internationale dimensie heeft, jaren in beslag nemen.

Het doel van een kenniskring is gelegen in het uitvoeren van praktijkgericht onderzoek en mede gezien de beperkte tijd die ik voor onderzoek ben vrijgesteld, wilde ik niet te lang wachten met het onderzoeken van die praktijk.

Een prominentere plaats voor bronnenonderzoek wil ik inruimen in het eindrapport dat in juni 2006 zal verschijnen.

Na die eerste verkenning volgen twee hoofdstukken over de opzet van het onderzoek. Eerst een hoofdstuk over de opzet van het totale onderzoek, dan een hoofdstuk over de opzet en uitvoering van het deelonderzoek.

Dan komen we tot de 'ziel' van dit onderzoek: Een uitwerking van de interviews met de doelgroep 'bijstandsmoeders in Maastricht'. De hoofdstukken volgen de thema's die in de interviews aan de orde kwamen.

Een onderzoeksrapport hoort afgesloten te worden met conclusies en aanbevelingen, dit rapport eindigt met een nabeschuiving. Waarom een breuk met een goede wetenschappelijke traditie?

Ik heb de afgelopen jaren, bij de diverse instellingen waar ik werkzaam was, veel onderzoeksrapporten de revue zien passeren. Als medewerkers lazen wij vol instemming en herkenning de probleemanalyse. De blik van een buitenstaander kan verhelderen wat je zelf vanuit de ervaring wel weet en biedt een meerwaarde.

Daarna vielen de conclusies en aanbevelingen vaak wat tegen. Het waren niet onze conclusies, de aanbevelingen pasten niet in de praktijk of we zaten net in een verandertraject...

Ongetwijfeld was er voor en deel sprake van weerstand. Maar er zit ook een ijzeren waarheid in. Een onderzoeker kan als relatieve buitenstaander, vanuit een onbevooroordeeld perspectief, het probleem bestuderen. Hij is echter geen deskundige op het gebied van de uitvoering. Een analyse dient zo scherp te zijn dat beleidsmakers en professionals zelf wel de conclusie kunnen trekken hoe ze verder moeten.

Het rapport als een nachtkaaars laten uitgaan is echter ook geen optie. In plaats van conclusies kom ik daarom met een nabeschuiving waarin ik reflecteer op de twaalf gesprekken, als onderzoeker, maar wellicht nog meer als docent, maatschappelijk werker en ervaringsdeskundige van heel lang geleden.

Omdat ik de uitvoeringspraktijk niet ken, maar de geïnterviewde moeders wel, selecteer ik op basis van de interviews een aantal aanbevelingen waar de professionals wellicht hun voordeel mee kunnen doen.

Na de presentatie van het totale onderzoek hoop ik samen met de professionals conclusies te trekken die daadwerkelijk richtlijnen kunnen bieden voor de verbetering van de praktijk.

Literatuur en beleidsstukken

Over gebrek aan literatuur had ik aan de start van het onderwerp niet te klagen. In Nederland waren al diverse onderzoeken over dit onderwerp verschenen. (vd Wel², Knijn, Plantenga).³

Een eerste indruk van deze literatuurstudie was dat er de afgelopen twintig jaar, sinds mijn afscheid als maatschappelijk werkster bij de FIOM, op gebied van wetgeving een en ander veranderd was, maar dat gold niet voor de problemen van de bijstandsmoeders. De dubbele moraal rond zorg en werk, gebrek aan scholing, sociaal isolement, volgens de literatuur was het er allemaal nog.

Alleenstaande moeders met een hogere opleiding lukt het aanmerkelijk beter om een plek op de arbeidsmarkt te vinden en werk en zorg te combineren. De hogere opleiding zelf vergroot kansen, net als bij andere werknemers met een goede opleiding. Maar wat zeker meespeelt is dat de honorering van hogere functies het mogelijk maakt om parttime te werken en toch boven het bijstandsniveau uit te komen. Onderstaand schema is wat gedateerd, maar in de verhoudingen is niet veel veranderd en het is zeer illustratief.

² T. Knijn en F. Van Wel Zorgen voor de kost, alleenstaande moeders en de nieuwe bijstandswet 1999, SWP Utrecht

³ Plantenga, J. Alleenstaande moeders en systematiek van de verzorgingsstaat 1999
Onderzoeksschool Arbeid en Welzijn- Sociaal economisch bestuur
Alleenstaande moeders en de systematiek van de verzorgingsstaat, Onderzoeksschool arbeid-welzijn.
Sociaal economisch bestuur, 1999.

Tabel 26. uurloon werkende alleenstaande ouders per opleidingsniveau (N= 544)

Opleidingsniveau	Gemiddeld uurloon	Uren te werken voor f 2200
Lager/basisonderwijs	f 13,35	37,2
LBO/VBO/MAVO (onvoltooid)	f 14,60	34,2
LBO/VBO (voltooid) of MBO (onvoltooid)	f 15,80	31,6
MAVO (voltooid) of HAVO/VWO (onvoltooid)	f 19,60	25,5
MBO (voltooid) of HBO (onvoltooid)	f 18,90	26,5
HAVO/VWO (voltooid)	f 18,40	27,2
HBO (voltooid) of Universiteit (onvoltooid)	f 23,00	21,7
Universiteit (voltooid)	f 27,50	18,2

Schema 1

Eén van de grote voordelen van het combineren van een baan als onderzoeker met een baan als docent is dat studenten deelonderzoeken voor je kunnen doen. Lumens en Moonen⁴.

Zij onderzochten met name het verschil in wet- en regelgeving en uitkerings-systeem in Maastricht, Hasselt en Aken. Zij vergeleken met name de hoogte van de uitkeringen, de verplichtingen, de wetgeving toegepast op alleenstaande ouders en de uitvoeringspraktijk. Er waren verschillen. De Nederlandse bijstandsuitkering is hoger dan in de buurlanden, maar door verschillen in andere inkomensmogelijkheden (specifieke subsidies, kindergeld) is moeilijk te bepalen hoe groot het verschil precies is. De rechten en plichten van alleenstaande ouders kwamen in grote lijnen overeen.

De vakliteratuur gaf weinig zicht op wat er in de praktijk van de arbeidsreïntegratie gebeurde. Veel literatuur over reïntegratie is, niet toevallig gezien de problemen van de afgelopen jaren, toegespitst op reïntegratie van WAO'ers en zieken.

In januari 2004 ging de nieuwe 'Wet Werk en Bijstand' (WWB) in werking. In deze wet krijgen de gemeenten een nog sterkere verantwoordelijkheid in de uitstroom van cliënten. Voor veel gemeenten, waaronder Maastricht, betekent dit voor alleenstaande ouders dat ze allemaal een trajectplan richting werk krijgen aangeboden. Voordien was het zo, dat ouders met kinderen tot en met vijf jaar werden vrijgesteld van arbeid. In de nota 'Iedereen kan wat' was in 2003 al een eerste aanzet gegeven tot het vroegtijdig starten van trajectplannen, al was het alleen maar richting oriëntatie naar de arbeidsmarkt.

Werkveldverkenning en hypothesen

De tweede stap in het onderzoek was een werkveldverkenning. Ik hield een aantal oriënterende gesprekken met oud studenten die werkzaam waren bij reïntegratie-bedrijven, sociale diensten, etc. Deze gesprekken leverden me een aantal interessante hypothesen op.

⁴ Lumens, L. en Moonen H.: alleenstaande moeders, een kijkje over de grens. Afstudeer werkstuk SJD Hogeschool Zuyd, Sittard 2003

De eerste was afkomstig van een oud studente, zelf alleenstaand ouder en momenteel reïntegratiemedewerker. *“Alleenstaande ouders zijn meesters in het opwerpen van belemmeringen”* was haar uitspraak. De tweede hypothese kreeg ik van een personeelsmedewerker bij defensie, die veel boventallig geworden defensiepersoneel moest zien te herplaatsen, zowel mannen als vrouwen.

Tijdens het interview deed hij de uitspraak dat hij bij vrouwen er zondermeer van uitging dat ze parttime wilden gaan werken als in een nieuwe functie de kinderopvang niet goed geregeld was. Bij mannen ging hij er zondermeer van uit dat ze fulltime wilden blijven werken en vroeg hij nooit naar de combinatie werk/zorg. Sterker nog: als hij al vroeg naar familie die eventueel kon bijspringen in de kinderopvang ging hij altijd uit van haar ouders, nooit van zijn ouders. Ook gaf hij aan naar werkende moeders minder ‘streng’ te zijn dan naar haar mannelijke collega’s..

Het leverde mij de hypothese op dat *in het hele proces van reïntegratie alleenstaande moeders een groep vormen die in vergelijking met andere groepen werklozen enerzijds te veel ontzien worden, maar ook minder kansrijk zijn voor effectieve inspanningen vanuit de betrokken professionals..*

Op beide hypothesen zal ik terugkomen in hoofdstuk de nabeschuiving.

Samenvatting

Wat is, kort samengevat, op grond van literatuurstudie en werkveldverkenning mijn totaalbeeld van het thema ‘alleenstaand ouderschap en arbeidsmarkt’ anno 2004?

Het spanningsveld tussen werk en zorg is anno 2004 nog altijd actueel. Voor alleenstaande ouders die werk en zorg niet kunnen delen met een partner, is de combinatie nog steeds heel moeilijk, temeer daar kinderopvang niet toereikend is. Maar ook als kinderopvang wel beschikbaar is, blijft het combineren van werk en zorg een vermoeiende aangelegenheid.

Vrouwen met een betere opleiding hebben minder moeite met de combinatie. Ten eerste verdienen ze beter en hoeven zij minder uren te werken om boven het bijstandsniveau uit te komen. De betere banen geven meestal ook meer persoonlijke bevrediging.

Met name de laatste twee jaar is er, binnen Nederland, maar ook in andere Europese landen, meer nadruk komen te liggen op verplichte arbeidsdeelname. Deels heeft dit te maken met economische factoren, maar zeker ook met het streven om sociale uitsluiting van groepen te voorkomen.

Binnen de arbeidsreïntegratie vormen alleenstaande ouders geen specifieke doelgroep, op enkele uitzonderingen na.

De morele spagaat die de combinatie werk en zorg oplevert, bestaat niet alleen bij de alleenstaande ouders, maar vermoedelijk ook bij de professionals.

Tot zo ver een zeer korte samenvatting van wat ik vanuit mijn bronnenonderzoek te weten kan. Ik kom hier uitgebreider op terug in mijn eindrapport dat in 2006 zal verschijnen.

Afbakening van het onderzoek

Het doen van een onderzoek binnen een (HBO) kenniskring stelt wat specifieke eisen.

Om te beginnen moet een onderzoek praktijkgericht zijn en een meerwaarde opleveren voor het curriculum van de opleidingen. Dit betekent dat het onderzoek primair op de praktijk gericht moet zijn. Het betekent ook dat de onderzoeksmethoden zodanig moeten zijn, dat deze ook weer kennis en ervaring genereren die bruikbaar is voor de ontwikkeling van onderzoek binnen het HBO als zodanig. Universiteiten kennen al jaren het student assistentschap, waarbij studenten onderzoekers assisteren of deelonderzoeken doen. Binnen het HBO is dit verschijnsel nog onbekend, maar ik wilde tijdens mijn onderzoek er zeker mee experimenteren. Vanaf de start was ook duidelijk, gezien de specifieke opdracht van CESRT, dat het een vergelijkend en Europees onderzoek zou worden. De keuze om het onderzoek te plaatsen in de Euregio lag voor de hand. Het fysieke onderzoeksgebied is niet groot, Hasselt en Aken liggen respectievelijk op 66 en 36 kilometer vanaf Maastricht. Zowel in Hasselt en Aken zijn Hogescholen gevestigd, waarmee Hogeschool Zuyd samenwerkingsverbanden heeft. Het leek mij een goed idee om deze hogescholen van mijn onderzoek op de hoogte te stellen, en zo mogelijk bij het onderzoek te betrekken. Met hun kennis van de plaatselijke sociale kaart zou ik als onderzoeker ongetwijfeld mijn voordeel kunnen doen.

Het fysieke onderzoeksterrein is niet groot, maar er zijn verschillen in taal, cultuur en omgangsvormen. Samenwerken met Duitse en Belgische collega's en studenten zouden het werken met mogelijke taalbarrières en cultuurverschillen aanmerkelijk vereenvoudigen.

Een derde punt waar ik bij de afbakening van mijn onderzoek rekening mee moest houden was de factor tijd. Ik ben voor 10 uur per week vrijgesteld voor het werk van de kenniskring en (voorlopig) voor de periode van vier jaar, het gehele onderzoek kon niet al te omvangrijk worden.

Ik koos er voor om in dit onderzoek de focus te richten op een vergelijking van de praktijk in de spreekkamer. Natuurlijk kan die niet los gezien worden van de vigerende wetgeving en sociaal economische factoren in de drie landen, en ook niet van de verschillen in organisatie van de betrokken instellingen in de drie steden.

Perspectief van onderzoek

Vervolgens deed zich de vraag voor waar te starten met het onderzoek: vanuit welk perspectief ga ik de praktijk in de spreekkamer belichten?

Bij het bestuderen van de literatuur was me opgevallen dat meestal de opdrachtgever het perspectief bepaalt.

Een overheid zet beleid uit en wil weten hoe de effecten, kosten en baten van dit beleid eruit zien. Instellingen zetten overheidsbeleid om in strategie voor de praktijk en vervolgens willen deze beleidsmakers weten hoe effectief de uitvoeringspraktijk is. De doelgroep, om wie het uiteindelijk gaat, krijgt bij deze onderzoeken vragen te beantwoorden die relevant zijn voor de opdrachtgevers van het onderzoek.

Als onderzoeker van een kenniskring, niet gehinderd door vaste banden met subsidiestromen en ministeries, zat ik in de ideale positie om het anders aan te pakken en te werken vanuit het perspectief van de doelgroep.

Eerst bestuderen welke kansen en belemmeringen de doelgroep zelf ziet, dan de professionals bevragen op hun visie en verschillen in kaart brengen. Eventueel kan van daaruit nog gerefereerd worden aan de verschillen in beleid.

Een focus van 'onderop' heeft als groot voordeel dat de doelgroep bevraagd wordt op zaken die zij zelf relevant vinden. Veel instellingen zijn sterk naar binnen gericht. Weliswaar zijn er discussies over cliëntenraden en 'rugzakjes' waarmee cliënten hun eigen trajecten kunnen inkopen, maar de eerste optie van onderzoek blijft toch vaak het effectiever maken van de eigen doel-middelen rationaliteit.

Een tweede argument voor deze keuze was dat het mij meer zou opleveren voor de onderwijskundige doelstelling waar ik als onderzoeker van een kenniskring aan gehouden ben.

Na elf jaar onderwijs wordt het tijd om weer eens wat 'cliënten' te spreken, al was het alleen maar omdat mijn praktijkvoorbeelden in de lessen nodig geactualiseerd moeten worden!

Probleemstelling, doelstelling, kernvariabelen

De probleemstelling waarmee ik het onderzoek startte was als volgt:

Hoe worden alleenstaande moeders die economisch afhankelijk zijn van overheidsondersteuning voor hun levensonderhoud, begeleid bij hun reïntegratie naar de arbeidsmarkt? Wat zijn daarbij de verschillen in Maastricht, Hasselt en Aken?

De doelstelling die ik daarbij heb is:

Hoe kan de praktijk van arbeidsreïntegratie voor alleenstaande ouders verbeterd worden en wat kunnen professionals in de drie steden van elkaar leren?

Een vergelijkend onderzoek in drie steden vraagt om het vastleggen van bepaalde kernvariabelen, punten waarop de verschillende praktijken met elkaar vergeleken kunnen worden. Ik koos de volgende.

- 1 Hoe beleven alleenstaande ouders hun situatie van werkloosheid en wat zien ze als belemmerende factoren voor reïntegratie?
- 2 Hoe ervaren ze de begeleiding van instellingen bij hun reïntegratie in de arbeidsmarkt? Wat zijn in deze relatie, bevorderende en belemmerende factoren?
- 3 Hoe ervaren werkers in de reïntegratie van alleenstaande ouders hun eigen kennis, vaardigheden en attitude binnen de context van het gevoerde beleid en wat kunnen ze daar in de spreekkamer van waarmaken?

- 4 Wat zijn voorbeelden van 'good practice' waar de werkers hun voordeel mee kunnen doen?
- 5 Vigerende wet en regelgeving, voor zover die van doorslaggevend belang zijn bij het verklaren van verschillen in de punten 1 tot en met 4.

Methoden van onderzoek

Bij de start van het onderzoek heb ik gekozen voor drie methoden van onderzoek, te weten literatuurstudie, focusgroepbijeenkomst voor alleenstaande ouders, diepte interviews met alleenstaande ouders, diepte interviews met professionals en, indien mogelijk, observaties in de spreekkamers.

De resultaten van het onderzoek zullen gepresenteerd worden op een werkconferentie voor de instellingen in de drie steden die bij het onderzoek betrokken zijn.

Dit zijn echter voornemens bij de start. Werken in een kenniskring betekent echter ook: ervaring genereren en die ten dienste stellen aan het onderwijs. Gaande de rit is het zeer wel mogelijk dat, al dan niet op initiatief van studenten die deelonderzoek verrichten, zijwegaan worden ingeslagen waarin andere methoden worden gebruikt. In het studiejaar 2004-2005 willen drie studenten een deelonderzoek doen naar het samenwerken tussen de gemeente en de reïntegratiebedrijven in Maastricht. een dossieronderzoek is hierbij een goede methode, waar we als opleiding tot nu toe nog geen ervaring mee hebben. Op deze manier worden twee doelen bereikt: een inhoudelijk doel ten behoeve het onderzoek zelf en nieuw lesmateriaal voor het vak onderzoeksvaardigheden.

Voor het beschrijven van de specifieke onderzoeksmethoden focusgroep en diepte-interviews verwijs ik naar hoofdstuk 3.

Planning

Nadat ik het onderwerp had afgebakend en in grote lijnen de probleemstelling en doelstelling van het onderzoek had vastgelegd, kwam de niet onbelangrijke vraag aan de orde waar te starten. Bij de doelgroep zelf, dat was duidelijk. Maar in welke stad?

De meest ideale optie was om in de drie steden tegelijk te beginnen met de alleenstaande ouders zelf.

Starten in Maastricht, wat overzichtelijker was, hield het risico in dat de praktijk in Maastricht onbedoeld de norm, of het ijkpunt zou worden waarmee de situatie in de andere steden zou worden vergeleken. Door deze focus konden verschillen onderbelicht blijven.

Maar door praktische oorzaken startte het onderzoek wel in Maastricht.

Nadat ik de hoofdlijnen van het onderzoek had vastgesteld, ben ik contact gaan leggen met de Hogeschool Limburg en het VDAB (Vlaamse Dienst Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding) in Hasselt. Beide instellingen waren enthousiast, wilden meewerken, maar het kostte enige tijd voor de werving van de doelgroep vruchten

begon af te werpen .Dit wordt nader uitgewerkt in deelonderzoek alleenstaande moeders in Hasselt.

De Katholische Fachhochschule in Aken was zelf bezig met een soortgelijk onderzoek en ik besloot daarom eerst af te wachten wat dat onderzoek aan bruikbare gegevens ging opleveren. Wèl had ik een uitgebreid gesprek met de onderzoekers in Aken.

Het contact met de directie van de GSD in Maastricht kwam bijzonder vlot tot stand, mij werd alle medewerking toegezegd. Ook een gesprek met de cliëntenraad en directie samen leverde alleen maar positieve reacties op.

En zo startte het onderzoek met 'de bijstandsmoeders in Maastricht'.

De opzet in grote lijnen

In hoofdstuk 2 staan de probleemstelling en doelstelling van het totale onderzoek beschreven.

De centrale vraagstelling voor dit deelonderzoek luidt:

Hoe ervaren alleenstaande ouders zelf hun kansen en belemmeringen om te reïntegreren op de arbeidsmarkt? Welke steun ervaren zij daarbij van instanties?

Voor dit deelonderzoek koos ik voor twee onderzoeksmethoden, een focusgroep-bijeenkomst en diepte interviews.

Nadat de plannen voor het totale onderzoek klaar lagen, heb ik deze gepresenteerd aan de directie en de cliëntenraad van de dienst Sociaal Economische Zaken (SEZ) van de gemeente Maastricht. Zowel bij de directie als bij de cliëntenraad werd enthousiast op de plannen gereageerd en medewerking toegezegd. Wel werden problemen verwacht als de werving van de doelgroep via de dienst zou plaatsvinden.

Verder waren samenwerkingsafspraken geformaliseerd en tekende ik een privacy-contract.

Werving van de onderzoeksgroep

De werving van de doelgroep moest via andere kanalen lopen dan via het bestand van de SEZ. De sociale dienst heeft immers ook een controlerende taak en dat kan bedreigend overkomen voor mogelijke deelnemers aan het onderzoek.

De uiteindelijke werving van de doelgroep in Maastricht heeft plaats gevonden via vier kanalen namelijk

- 1 het comité vrouwen in de bijstand
- 2 het spreekuur van de raad voor uitkeringsgerechtigden (RVU)
- 3 MIK, maatwerk in kinderopvang
- 4 Het pastoraal werk van het buurthuis in Witte Vrouwenveld.

Ik stelde een brief op voor mogelijke deelnemers, met een antwoordformulier. (zie bijlage 1).

Het comité vrouwen in de bijstand stuurde mijn brief, met een aanbeveling van hun kant, naar alle vrouwen in hun bestand.

De RVU kon deze brief niet versturen, omdat ze geen vast bestand hebben.

Daarnaast gaf de raad aan, dat vrijwel alle cliënten met klachten kwamen rond gecompliceerde kwesties. Mogelijk waren deze cliënten niet representatief voor de doelgroep waar ik naar op zoek was.

DE RVU houdt een paar keer per week spreekuur, voor dit spreekuur heb ik een registratieformuliertje ontworpen waarop men problemen die relevant zijn voor mijn onderzoek kon signaleren. dit zou een goede aanvulling kunnen geven op de uitkomsten van de diepte-interviews. Jammer genoeg liep dit op niets uit, het systematisch bijhouden van dit soort gegevens is in een vrijwilligersorganisatie als deze toch een probleem.

Bij MIK (kinderopvang) had men een specifiek bestand van ouders die een bijdrage voor kinderopvang van SEZ ontvangen. Mijn brief werd ook door MIK verzonden met een aanbeveling.

In het buurthuis van het pastoraal werk in Witte Vrouwenveld heb ik een stapeltje brieven neergelegd, de buurtwerkster zou er bij een koffiebijeenkomst aandacht aan besteden.

Op deze koffieochtend waren veel alleenstaande bijstandsmoeders aanwezig, die naar aanleiding van de brief meteen in discussie gingen over het onderwerp. De buurtwerkster informeerde me hier later over. ik leerde ervan dat het erg nuttig kan zijn om als onderzoeker bij dit soort ochtenden lijfelijk aanwezig te zijn als je deelnemers wilt werven, het levert een schat aan informatie op!

De hele wervingsprocedure leverde uiteindelijk twaalf deelnemers op.

Samenstelling van de onderzoeksgroep

De deelnemers aan het onderzoek konden zich aanmelden via een antwoord-formulier. Bij een eerste bestudering van de gegevens op het antwoordformulier kreeg ik de indruk dat het om een zeer gemêleerde groep ging, die aardige afspiegeling was van de totale groep bijstandmoeders.

De jongste moeder was 27, de oudste 52. De bijstandsduur varieerde van vier maanden tot 20 jaar. Drie vrouwen waren laag geschoold, zes op (veelal verouderd) Mbo-niveau en twee vrouwen hadden een al dan niet afgeronde HBO opleiding.

De helft van de vrouwen werkten een aantal uren, variërend van drie tot 25 uur per week. Twee vrouwen zijn van allochtone herkomst.

Tien vrouwen hadden op het antwoordformulier aangegeven dat ze aan het werk wilden en moesten, twee gaven aan dat niet te willen.

Een schematisch overzicht van de deelnemers vindt u in bijlage 2.

Focusgroep

In hoofdstuk twee werd beschreven dat het onderzoek 'van onderop' zou worden uitgevoerd, het vertrekpunt is de beleving van de einddoelgroep, in casu de bijstandsmoeders. Voor de onderzoeker is het van belang om te weten welke items voor de doelgroep relevant zijn, en die items aan de orde te stellen bij de diepte interviews. Weliswaar was het de bedoeling dat er open interviews gehouden zouden worden, zodat het risico van een eenzijdig focus van de onderzoeker beperkt zou blijven, maar toch vond ik het belangrijk om voorafgaand aan de interviews een beeld te hebben van actuele thema's voor de doelgroep.

Ik besloot de interviews te laten voorafgaan door een focusgroepsbijeenkomst⁵. Het doel van een dergelijke bijeenkomst is het genereren van thema's die de doelgroep zelf bepalend vindt voor hun situatie.

De werkwijze is als volgt. De deelnemers worden telefonisch uitgenodigd, zodat de onderzoeker direct kan peilen iemand zin heeft in een dergelijke bijeenkomst, en te inventariseren wat geschikte tijden zijn voor een bijeenkomst.

Bij de start van de bijeenkomst wordt het doel van het onderzoek en de bijeenkomst verduidelijkt. Middels open vragen, doorvragen, samenvattingen en parafrases wordt de groep gestimuleerd om over hun situatie te praten. Zaken die te individueel zijn en niet door de groep als collectief probleem herkend worden, worden tactvol afgekap. Opborrelende thema's worden op een flap-over genoteerd. Het is aan te raden om een focusgroep met twee 'moderators' te begeleiden, waarbij de eerste moderator gespitst is op dataverzameling en de tweede begeleider met name het groepsproces en het individuele welzijn van de groepsleden in de gaten blijft houden.

Tijdens de bijeenkomst worden geluidsopnames gemaakt.

De focusgroep in Maastricht vond plaats in een vergaderzaal van Hogeschool Zuyd in Maastricht. Als tweede moderator bood zich een collega van CESRT aan. Acht van de twaalf vrouwen waren gekomen. We hadden een overvloed aan slordig belegde broodjes en koffie klaarstaan en de stemming was geanimeerd. Er werd enthousiast gediscussieerd, er was veel herkenning en er werd veel gelachen.

De vrouwen begrepen het doel van de focusgroep prima en stelden het erg op prijs dat de onderzoeker er voor had gekozen 'van onderop te werken.' Het was ook niet moeilijk om uitwijdingen terug te buigen naar het doel van het onderzoek: het genereren van onderzoeksthema's.

Na anderhalf uur hadden we een indrukwekkende lijst met thema's en kon de bijeenkomst worden afgesloten.

Vervolgens ging ik de thema's ordenen die waren komen boven borrelen.

De geluidsopnames heb ik laten afluisteren door twee studenten die op een deelonderwerp van mijn onderzoek wilden afstuderen. Mijn vraag aan hen was of zij ook thema's uit de bijeenkomst wilden halen. Het risico van eigen interpretatie door de moderator bij het ordenen van thema's is niet denkbeeldig, de kans bestaat dat je alleen die thema's op de flap-overs noteert die je herkent vanuit de literatuur of eigen ervaringen. Een second opinion van buitenstaanders kan dit risico verkleinen.

Daarna kon een checklist worden opgesteld, een lijst met onderwerpen die tijdens de interviews centraal zou staan.

Tijdens de interviews zouden de vrouwen nog regelmatig op de focusgroep terugkomen, ze hadden er positieve herinneringen aan. Ook bleken sommige deelnemers telefoonnummers te hebben uitgewisseld en contact met elkaar te hebben gehouden.

Als onderzoeker heb ik ervaren dat deze methode van onderzoek uitstekend aan de doelstelling voldoet en heel goed door een agogisch geschoolde HBO'er kan worden uitgevoerd.

⁵ Lia Litosseliti: focusgroups in research Continuum research methods New York, 2003ffff

De interviews

De vrouwen mochten zelf kiezen of het interview plaats zou vinden op de Hogeschool of bij hun thuis, en of er al dan niet een student bij de interviews aanwezig mocht zijn.

De meesten kozen voor een interview thuis en een student mocht er bij zijn: "Dan konden die er ook nog wat van leren", was veelal de motivatie.

Ik koos voor de structuur van een open interview.⁶ De geïnterviewde bepaalde de volgorde van de onderwerpen, de interviewer beperkte zich tot parafraseren, concretiseren, doorvragen en samenvatten. Als het gesprek erg diep inging op zeer individuele zaken zoals gebeurtenissen uit het verleden, psychische of medische problemen, dan werd het interview tactvol weer tot de grote lijn, de gezamenlijke thema's, terug gebracht.

De student hield aantekeningen bij op de checklist, waardoor het geen probleem was dat het gesprek soms wat chaotisch verliep. Ook kon de student controleren of alle onderwerpen daadwerkelijk aan de orde kwamen.

De duur van de interviews was tussen de drie kwartier en anderhalf uur.

De interviews werden opgenomen met een cassetterecorder en na het interview letterlijk uitgetypt.

Verwerking van de interviews tot rapport

Na het letterlijk uittypen van de interviews werden de uitspraken door middel van knippen en plakken gerubriceerd aan de hand van de thema's die in de focusgroep waren vastgesteld.

Per thema kon, aan de hand van de verschillende uitspraken, een samenvatting gegeven worden over de visie van de doelgroep. , soms kan ik het als onderzoeker niet laten om daar mijn visie aan toe te voegen. De letterlijke uitspraken van de geïnterviewden worden als illustratie, adstructie en bewijsvoering aan deze samenvattingen toegevoegd.

Het spreekt voor zichzelf dat de ik nieuwe namen voor de geïnterviewden heb bedacht.

Ik hoop dat hierdoor de vrouwen onherkenbaar zijn geworden, maar dat ze zichzelf nog in het grote verhaal kunnen herkennen.

⁶ Gilham B, case study research methods, continuum, New York 2000

Op het antwoordformulier waarmee de vrouwen zich voor het onderzoek aanmeldde, konden ze aangeven of ze aan het werk wilden, of moesten. Zes van de twaalf vrouwen hadden een volledige uitkering en geen baan. Van deze zes gaven er vier aan aan het werk te moeten. Eén van deze vier gaf aan te moeten en niet te willen. De andere vijf wilden graag aan het werk. Twee van de zes vrouwen zonder baan gaven aan niet te hoeven werken omdat de kinderen nog erg klein waren, maar ze wilden wel. De zes vrouwen die een baan en een bijstandsuitkering hadden, waren zonder hulp van instanties aan een baan begonnen. De vrouwen die een volledige uitkering hebben doen vrijwilligerswerk en/of klussen een beetje zwart bij. Gesteld kan worden dat de wens om weer aan het werk te zijn groot is. Maar houdt het hebben van een wens ook motivatie in? En waarom hebben de vrouwen motivatie om te werken, wat werkt positief en negatief op de motivatie in?

Waarom vrouwen willen werken

Twee vierdejaars studenten SJD, Ine Hoomans en Kirsten Katzenmaier, hebben binnen het kader van dit onderzoek specifiek gelet op de vraag hoe motivatie en sancties doorwerken in de reïntegratie⁷.

Zij ordenden op basis van de interviews de belangrijkste redenen waarom vrouwen weer aan het werk willen.

- *Onafhankelijkheid.* Werk geeft een mogelijkheid om het leven weer naar eigen inzicht in te richten. De controles van de sociale dienst worden als vervelend en gênant beschouwd
- *Gevoel van eigenwaarde, zelfontplooiing.* Dit scoort erg hoog bij de geïnterviewde groep. Men verwacht van werk dat het bijdraagt aan de persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling. Het gevoel 'niet meer het handje te hoeven ophouden' draagt zeker ook bij aan de verwachting dat met werk het gevoel van eigenwaarde toeneemt.
- *Sociaal leven.* Verreweg de meeste moeders die meewerkten met de interviews geven zelf aan dat ze zelf vinden dat ze te weinig sociale contacten hebben. Nieuwe contacten leggen is een belangrijke drijfveer om te willen werken. Maria (52) werkt 24 uur zegt hierover "ik wilde graag onder de mensen komen. Ik ben graag bezig en op die manier heb ik ook mensen leren kennen."

⁷ Hoomans, I en Katzenmaier K. : "Motiveren en sanctioneren", eindwerkstuk van de opleiding SJD Hogeschool Zuyd, Sittard 2004.

- *Verbetering in de financiële situatie.* Voor alle geïnterviewde vrouwen geldt dat het nog erg lang kan duren voordat ze financieel boven het bijstandsniveau uitkomen. De meesten willen niet fulltime werken zolang ze nog de zorg over de kinderen hebben. Als de vrouwen een lage opleiding hebben en weinig werkervaring, zijn ook de inkomsten laag. Toch verlangen de meeste geïnterviewden erg naar meer geld, ook al is het maar als toekomstdroom.
- *Voorbeeldfunctie.* Alle geïnterviewde ouders vinden het een slecht voorbeeld voor de kinderen dat ze in de bijstand zitten. Jeanne (37, drie kinderen): *“kinderen volgen het voorbeeld van thuis, ik wil niet dat mijn kinderen opgroeien met het idee dat geld er van zelf wel komt. Je zult er voor moeten werken.”*

Factoren die motivatie beïnvloeden

Alle vrouwen waren op de hoogte van de invoering van de nieuwe ‘Wet Werk en Bijstand’ (WWB) en de veranderingen die dat voor hen mee zou brengen. In Maastricht was het praktijk dat ouders met kinderen tot twaalf jaar niet gepusht werden, met de nieuwe wet worden zelfs ouders met hele jonge kinderen geactiveerd tot deelname aan de arbeidsmarkt. Formeel wordt er vanuit gegaan dat iedereen fulltime gaat werken, mits de gemeente zorg draagt voor kinderopvang. De reacties op de wet waren globaal gezien tweeledig: *“het zal zo’n vaart wel niet lopen want er is geen werk en te weinig kinderopvang”* en *“zolang ik maar niet fulltime hoeft te werken willen de sociale dienst en ik hetzelfde”*.

Hoomans en Katzenmaier spitsten hun deelonderzoek toe op de vraag of motiveren en sanctioneren zinvol waren voor deze groep. Wat betreft het sanctioneren waren de geïnterviewde moeders het zondermeer eens; dit was zinloos. Ze wilden immers zelf wel aan het werk. Om diezelfde reden hoefden ze volgens hen ook niet gemotiveerd te worden, ze waren het al.

Afhankelijk van de definitie is gebrek aan motivatie is geen belemmerende factor bij de reïntegratie naar de arbeidsmarkt, in die zin, dat de vrouwen aangeven wel aan het werk te willen, graag zelfs. Echter: de geïnterviewde vrouwen zien wel veel belemmeringen.

Een deel van die belemmeringen worden extern geduid: *“de arbeidsmarkt zit echt niet te wachten op een 45 jarige vrouw met twee kinderen en geen ervaring”* en voor een deel zien de vrouwen problemen in hun eigen (gezins) situatie. Eén vrouw gaf bijvoorbeeld duidelijk aan niet te willen werken, dit hield verband met een handicap van de oudste van haar drie kinderen en zorgen rond een torenhoge schuld.

De vraag is of alleen de wens om aan het werk te gaan bepalend is voor de mate van motivatie of ook de mate waarin vrouwen bereid zijn over deze belemmeringen heen te stappen. Daaraan vooraf gaat de vraag of het voor de vrouwen überhaupt mogelijk is om over de bezwaren heen te stappen en wat instanties daar tegenover kunnen stellen.

Wat verder opvalt is dat wat de vrouwen noemen als voordelen om weer aan het werk te gaan, ontplooiing, geld, sociaal leven, in de huidige situatie vaak ontbreekt en ervaren wordt als een belemmering om aan het werk te gaan, belemmeringen krijgen het karakter van een vicieuze cirkel..

Vanuit instanties wordt vaak een andere invulling gegeven aan het begrip motivatie: het schrijven van sollicitatiebrieven gezien als belangrijke indicator van motivatie. Alle vrouwen hadden stapels brieven geschreven, die ze me trots toonden bij mijn bezoek. Als het schrijven van brieven echter tot niets leidt en verdere begeleiding ontbreekt, wordt het schrijven van brieven beleefd als een rituele dans om de uitkeringsinstelling tevreden te stellen en houden ze er op gegeven moment mee op. In die zin is het verplicht schrijven van een X aantal brieven, zonder dat resultaten te verwachten zijn, mijns inziens contraproductief voor de motivatie.

Persoonlijke situatie

Zijn de alleenstaande moeders tevreden met hun bestaan? Wat is er te zeggen over hun welbevinden? Hoe werkt dit door in hun motivatie?

Drie vrouwen geven duidelijk aan gezondheidsproblemen te hebben of overspannen te zijn. De psychische problemen hebben te maken met onverwerkte problemen in het verleden of een depressie na een mislukt huwelijk.

In dit onderzoek vinden de vrouwen die een baan hebben, zich zelf gelukkiger dan de vrouwen die de hele dag thuis zitten.

Hierbij doet zich de vraag voor of vrouwen die zich lekkerder voelen sneller werk vinden, of dat werk gelukkiger maakt. Duidelijk is wel dat de vrouwen die aan de slag willen en het niet voor elkaar krijgen, zich hierdoor ongelukkig voelen. Yvonne (40, 2 kinderen)

"Misschien onderschat ik het leven dat ik leid of zo, als ze zeggen wat doe je dan zeg ik, ik doe niets, maar ondertussen doe ik van alles en nog wat. Ik zit in een traject en het schiet niet op. Er moet wat gebeuren, iedereen heeft succes ervaring nodig om te functioneren en die heb ik niet."

De vrouwen die niet werken en ook (nog) niet zo nodig hoeven te werken, hebben die onvrede minder, ze geven aan *'dat ze de dag wel goed doorkomen en zich niet vervelen'*.

Wat de vrouwen vrijwel allemaal aangeven, of ze werken of niet, is dat ze moe zijn, te weinig aan zich zelf toekomen en te weinig pleziertjes hebben. Dit zien we ook terug in de literatuur over alleenstaand ouderschap maar ook in onderzoeken over zorg en werk.

Het is nog steeds een hot item: vrouwen zijn na de emancipatiegolf wel gaan werken, maar de zorgtaak van de mannen blijft verschrikkelijk achter waardoor werkende vrouwen overbelast raken. Alleenstaande moeders hebben helemaal geen partner om wat dan ook te delen. Daarnaast zijn er in de leefsituatie van de moeders, of ze nu werken of niet, vermoeiende factoren zoals krappe huisvesting, weinig geld waardoor een tijdverslindende koopjesjacht ontstaat, onzekerheidsgevoelens over de opvoeding van de kinderen en een te krap netwerk waar ze steun vinden. Deze items komen in dit rapport apart terug.

Bij reïntegratie naar de arbeidsmarkt is de combinatie zorg en werk de belangrijkste belemmering, dat wordt in de gehele beleidsarena rond arbeidsreïntegratie herkend. In de focusgroep stond 'kinderen' als eerste op de lijst.

Echter: de mate waarin kinderen een belemmering vormen is volgens de doelgroep afhankelijk van diverse 'subfactoren' zoals de beleving van het moederschap, kinderopvang als oplossing, attitude t.a.v. kinderopvang en beschikbaarheid van niet-officiële opvang.

Beleving van moederschap

De visie op de combinatie moederschap en werk van de geïnterviewden zal niet veel afwijken van de visie van de doorsnee Nederlandse ouders: de meningen verschillen. De algehele teneur bij de geïnterviewden is, dat de kinderen het belangrijkste zijn, daar heb je voor gekozen en het feit dat de vader ontbreekt maakt het gevoel dat de kinderen op de eerste plaats komen nog sterker. De geïnterviewde moeders moederen graag, als het goed gaat is dit een van de weinige punten in hun bestaan waar ze zelfvertrouwen uit kunnen putten.

Yvonne (40j., 2 kinderen): "*Ik heb veel in ze geïnvesteerd, ik heb ze mee genomen naar alles. En dan vind ik het mooi om te zien dat het van die zelfstandige creatieve kinderen zijn geworden.....*"

De moeders die werken zijn meestal erg blij met hun baan. Moeders die hun pogingen om werk en moederschap te combineren hebben zien stranden ervaren dat als een groot probleem: Jasmin (29j, 1 kind): "*het maakt me een betere moeder als ik werk. Nu ik thuis zit komen de muren op me af, ik wil een eigen leven. Ik wil ook iets voorstellen, ik ben niet alleen maar moeder, zo voelt dat.*"

Toch zien de geïnterviewden kinderen niet alleen als belemmering om te gaan werken: het kan ook een belangrijke impuls geven. Dat heeft een morele kant: kinderen krijgen geen goed voorbeeld als ze een ouder hebben die een uitkering heeft. Ze moeten een voorbeeld krijgen dat er gewerkt moet worden voor de kost. Het heeft ook een praktische kant, meer geld in het laatje. Oline (35 j., 3 kinderen): "*Ik wil beter werk en wijzer worden voor mijn kinderen. Ik wil desnoods meer gaan werken om een opleiding te betalen. Geld maakt niet gelukkig maar het helpt wel, ik kan dan allerlei leuke dingen voor mijn kinderen kopen!*"

Soms zijn het de kinderen zelf die moeder stimuleren: Yvonne "*ik doe ieder jaar mee met de kunstmarkt, maar dit jaar had ik geen energie. De kinderen zitten me dan ontzettend te pushen van toe nou mam en dan ga ik toch weer aan de slag*".

Van de vrouwen die niet werken willen er drie niet aan het werk, omdat ze niet zien hoe ze werk en kinderen moeten combineren.

Miep (37j. 3 kinderen)" mijn oudste zoon is autistisch en ik moet vaak met hem naar het ziekenhuis. De GSD zegt dat hij de hele dag naar school is en ik er geen omkijken naar heb. Die van 9 heeft sinds de scheiding verlatingsangst, mijn ex wil haar niet meer zien. Met de jongste gaat het wel goed. Maar die oudste is nu ook nog aan het puberen, kan niets van de anderen verdragen. Het is allemaal erg ingewikkeld en dan heb ik ook nog het huishouden."

Kinderopvang als (falende) oplossing

De helft van de geïnterviewde moeders werkt parttime, ze maken allemaal gebruik van de officiële kinderopvang.

Gebrek aan kinderopvang mag dan maatschappelijk een hot item zijn: voor bijstandsmoeders in Maastricht hoeft het geen punt als ze gaan werken, de sociale dienst subsidieert de opvang. Dit betekent niet dat het allemaal probleemloos verloopt.

De meeste moeders zijn tevreden over de kinderopvang. Oline (35, 3 kinderen):" *ze vinden het heel leuk daar en ik heb liever dat ze daar zijn dan op straat"* Sommige moeders vinden op de kinderopvang een gesprekspartner met wie ze over de opvoeding van de kinderen kunnen praten en anderen treffen het dat de kinderen op de opvang warm eten krijgen zodat het koken een keertje kan worden overgeslagen.

Het grote manco in de kinderopvang is het ontbreken van opvang voor kinderen van 12 jaar en ouder, hier legt de buitenschoolse opvang een leeftijdsgrens. Maar juist aan het begin van de puberteit hebben de moeders het gevoel dat ze er moeten zijn om toezicht te houden, onder andere op het huiswerk. Jeanne (37, tweeling van 12)" *En dan heb je nog drugs, verkeerde vrienden, ze proberen van alles uit en de ene is bevattelijker dan de anderen."*

Angst dat het op deze leeftijd mis gaat heeft iedere ouder, maar bij deze groep is het sterk. Nargiz (38, 1 kind van 12). *"Een paar weken geleden moest ik op het politiebureau komen omdat mijn zoontje stenen van een viaduct had gegooit. Je ziet ze dan denken: Marokkaantje, moeder in de bijstand...ik kreeg een preek dat ik hem meer in de gaten moest houden. En bij de GSD vinden ze de tijd rijp om fulltime te gaan werken!!"*

De mening van de instanties mag dan zijn dat kinderen van 12 jaar geen handenbindertjes meer zijn, de moeders denken daar heel anders over. Als ze klein zijn kan je ze gewoon naar de BSO (buitenschoolse opvang) sturen, maar grote kinderen hebben een eigen wil, die stuur je niet meer.

Een ander knelpunt waar de doelgroep tegenaan loopt is dat de kinderopvang achterblijft bij de toenemende eis van flexibiliteit op de arbeidsmarkt. Nul uren contracten, oproepbasis, uitzendwerk, ze hebben met elkaar gemeen dat ze je opbellen of je morgen kunt beginnen. Overwerken moet kunnen, roosters worden per week vastgesteld. Het is met name de realiteit aan de onderkant van de arbeidsmarkt, waar langdurig werklozen en mensen met een lage en/of verouderde opleiding, op aangewezen is.

Voor kinderopvang bestaan wachtlijsten, morgen beginnen kan dus niet, je moet tevoren dagdelen reserveren, ze sluiten om zes uur. Alleenstaand moederschap en flexibele werktijden zijn dus, alleen al vanuit het oogpunt van kinderopvang, niet te

combineren. Dit nog even los gezien van de vraag of het pedagogisch wenselijk is dat je kinderen van vandaag op morgen naar de kinderopvang brengt.

Attitude ten aanzien van kinderopvang

Ook als kinderopvang beschikbaar is, kunnen ouders problemen hebben om hun kind er daadwerkelijk naar toe te brengen.

Debby (27, 1 kind van 5) is vier maanden gescheiden, de uitkering is nog niet helemaal geregeld. Af en toe werkt ze een beetje bij in de horeca. In die uren brengt ze haar dochter naar haar moeder of haar ex-man. Een structurele oplossing vindt ze dit niet, moeder heeft weinig tijd en ex 'doet moeilijk'. Haar dochter protesteert hevig als Debby gaat werken.

Buitenschoolse opvang vindt Debby geen oplossing: *"mijn neefje zit daar en die trekt zich helemaal terug. Het kan natuurlijk ook aan het kind liggen, maar het lijkt mij niets."*

Hanneke (33, 1 zoontje van 2) verhuisde met haar inmiddels ex-man van het platteland van

Italië naar terug Nederland omdat ze dacht dat hier de kinderopvang beter geregeld was.

Ze is goed opgeleid, beheerst drie talen vloeiend en ze ging aan de slag bij een groot servicebedrijf voor vrachtvervoer. Omdat ze onregelmatige diensten had, maakte ze gebruik van een gastgezin. Dat ging moeizaam, omdat Hanneke het gastgezin pas op het laatste moment kon inlichten wanneer ze haar zoontje zou brengen. De kosten rezen de pan uit. Het bedrijf betaalde niet mee aan de kinderopvang. Hanneke: *"ik had uitgerekend dat ik met mijn parttime baan meer betaalde aan kinderopvang dan mijn zus en zwager met twee inkomens."*

Ik kon die kosten dan wel weer aftrekken van de belasting maar als je niet veel verdient schiet dat ook niet op"

Toen de gastmoeder van het kindje een hernia kreeg, ging het mis. Er werd weliswaar een nieuw gastgezin gevonden maar: *"Ik moest een baby'tje achterlaten bij mensen die ik helemaal niet kende en daar liep een hele grote hond rond. En ze namen hem meteen mee in de auto en ik dacht; 'wie zegt dat die vrouw goed kon autorijden'."*

Hanneke nam die week ontslag en meldde zich aan bij het CWI voor een bijstandsuitkering. Ze kreeg te horen dat ze haar wel met rust zouden laten omdat de gemeente de opvang voor zulke kleintjes nog helemaal niet voor elkaar had...

Het maatschappelijk belang van kinderopvang wordt alom herkend, maar nog steeds verschijnen er onderzoeken die zowel de voordelen van kinderopvang benadrukken (meer sociale vaardigheden, zelfstandiger) als nadelen (agressiever gedrag, slechte concentratie). Het is niet toevallig dat de moeders die blij zijn met kinderopvang meer aanhangers zijn van de positieve onderzoeksuitkomsten en ouders die weerstand hebben tegen kinderopvang meer ontvankelijk zijn voor de negatieve uitkomsten van onderzoeken, eventueel aangevuld met negatieve ervaringen uit hun eigen omgeving.

Onofficiële kinderopvang

De meeste geïnterviewde moeders maken incidenteel gebruik van oppas binnen hun eigen netwerk, inclusief de vaders van de kinderen. Ze zien de opvang door familie, kennissen en buren echter niet als structurele oplossing, hooguit voor noodgevallen Maria (52 kinderen van 8 en 10) *Ik had eerst veel problemen met de werktijden, die zijn in een winkel tot zes uur en regelmatig op zondag. Toen heeft een kennis aangeboden om in geval van nood op te passen op zondag en toen ben ik in die zaak begonnen.*

Een veel gehoorde klacht is dat instanties er makkelijk vanuit gaan dat grootouders wel willen oppassen. Of, als de officiële kinderopvang geen plek heeft, ze maar even een beroep moeten doen op particuliere opvang en de kosten 'even' moeten voorschieten. Particuliere opvang is vaak zwart, duur, en vaak is er sprake van een opzegtermijn. Bovendien leent het budget van een bijstandsmoeder zich niet voor 'even voorschieten'.

Conclusie

Samengevat: gebrek aan kinderopvang is slechts één deel van het probleem.

Opvang voor kinderen van 12 jaar en ouder ontbreekt en moeders hebben het gevoel dat zij juist dan heel veel aandacht nodig hebben. Kinderopvang sluit niet aan op de flexibele arbeidsmarkt en er is een tekort aan plaatsen voor hele kleine kinderen.

En dan zijn er nog altijd moeders die iets tegen kinderopvang hebben, een minderheid van de geïnterviewden: *"kleintjes hebben de zorg van de moeder nodig en BSO is voor een schoolkind veel te belastend."*

Andere moeders hebben niets tegen kinderopvang, maar willen er niet fulltime gebruik van maken omdat kinderen er te moe van worden..

Over het beginsel dat iedereen moet werken bestaat maatschappelijk gezien een redelijk grote consensus, ook bij onze doelgroep. Die morele consensus is er niet als het om kinderopvang gaat. De meeste geïnterviewde moeders geven dan ook aan voor een arbeidsverplichting te zijn, maar tegen een kinderopvangverplichting. Dit geldt dan met name voor de moeders die hoge eisen stellen aan het moederschap en uit de opvoeding van de kinderen een schaars stuk zelfvertrouwen halen.

Solliciteren op advertenties is 'uit', netwerken is 'in', handboeken over solliciteren zijn het op dit punt eens. Als mensen een outplacement traject ingaan is het eerste dat ze leren: netwerken en jezelf presenteren. Daarnaast is het hebben van een netwerk van eminent belang om je zelfvertrouwen op peil te houden, je zorgen te delen, plezier te maken. Een te krap netwerk leidt tot sociaal isolement wat weer een risicofactor is voor eenzaamheid en psychische problemen⁸. Recent onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (oktober 2004) wijst uit dat een op de tien Nederlanders in een sociaal isolement leeft, vooral alleenstaande ouders zitten op dit vlak in de problemen. Het onderzoek wijst tevens uit dat weinig geld leidt tot sociaal isolement en er is een samenhang met psychisch welbevinden.

Uit het SCP kan de conclusie getrokken worden dat bijstandsmoeders een risico-cumulatiegroep vormen voor sociaal isolement.

Andere onderzoeken (Meeuwesen, Hortulanus, Machielse⁹) wijzen uit dat jezelf uit een isolement werken gelijk staat met jezelf aan de haren uit het moeras trekken. Sociaal isolement betekent geen netwerk hebben, geen netwerk hebben betekent weinig potentiële kanalen die je op het spoor van werk kunnen zetten. Sociaal isolement is slecht voor het zelfvertrouwen en dat werkt belemmerend bij het solliciteren.

In dit onderzoek zijn alleenstaande ouders zelf aan het woord en zij bevestigen de uitkomsten van grote onderzoeken. Ze zijn het erover eens dat dit een belemmering is bij reïntegratie op de arbeidsmarkt en om verschillende redenen.

In deze paragraaf bekijken we de oorzaken van het isolement en contacten met familie, vrienden, vaders en exen, de liefde.

Oorzaken van sociaal isolement

Door diverse factoren hebben alleenstaande ouders een krap netwerk. De geïnterviewden geven de volgende factoren aan.

- *Een echtscheiding kost kennissen.* Vrienden en burens kunnen na een scheiding het gevoel hebben dat er voor de ene of de andere partner gekozen moet worden en blijven weg. Familie kan steun bieden, maar ook erg teleurgesteld zijn.

⁸ Anja Machielse: niets doen, niemand kennen uitgever Elsevier, s 'Gravenhage 2003

⁹ Hortulanus, R. Machielse, A. Meeuwesen. L. Sociaal isolement 2003 Elsevier

- *Verhuizing*: Oline vertrok met drie kinderen van de Antillen naar Nederland, Miep vluchtte met twee kinderen voor een gewelddadige echtgenoot naar een blijf van m'n lijfhuis in Limburg, Jeanne zocht vanuit de polders een nieuwe start in Maastricht, met drie kinderen. Voor alle drie betekende dit: een nieuwe kennissenkring opbouwen. Overigens slaagde Miep, ondanks alle problemen die ze heeft, daar het beste in, ze kwam terecht in een achterstandswijk met veel éénoudergezinnen maar veel sociaal- culturele activiteiten...
- *Geldgebrek*. Uitgaan kost geld, verjaardagsvisite kost geld, openbaar vervoer is duur.
- *Geen oppas*: jonge kinderen laat je niet alleen thuis, pubers liever ook niet
- *Een vrouw alleen kan bedreigend zijn*, of zoals Debby (4 maanden gescheiden) het uitdrukt: *"Sinds mijn scheiding mag ik bij de buurvrouw nog wel op de koffie komen maar niet meer op de borrel"*

Familie en vrienden

Vrijwel alle geïnterviewde vrouwen hebben een te krap netwerk en ervaren dit als een probleem. Niet alleen omdat ze moeten vechten tegen gevoelens van eenzaamheid, maar ook omdat ze in hun 'struggle for life' een netwerk nodig hebben. Bijvoorbeeld om eens op de kinderen te passen, iets te repareren of als springplank voor een mogelijk baantje.

Zelf leggen de vrouwen een direct verband tussen het al dan niet hebben van een netwerk en werk vinden.

Het stoort hen dan ook dat GSD- en reïntegratiemedewerkers wel suggereren dat buurvrouwen/oma's wel op de kinderen kunnen laten passen, maar niet vragen of ze überhaupt wel een netwerk hebben.

Soms klagen de vrouwen dat op den duur het netwerk eenzijdig wordt: alleen nog maar andere alleenstaande moeders die samen staan te klagen bij het schoolhek.

Het vervelende is dat naarmate het netwerk kleiner wordt, de onzekerheid om nieuwe contacten te gaan maken alleen maar groter wordt. Bij sommigen is een kleine uitnodiging genoeg om deze cirkel te doorbreken.

Oline: *"Ik weet niet hoe naar mensen toe te gaan. Maar toen moesten mijn kinderen communie doen en nu zijn er allerlei bijeenkomsten voor de ouders waar we moeten knutselen en zo. Nu leer ik iedereen kennen en hun mij ook. Nu praten ze met mij, ik heb nu meer zin om naar school te gaan, ik voel me er nu meer bijhoren, dat vind ik echt gezellig".*

Maar nog steeds vindt Oline het moeilijk om op visite te gaan of mensen bij haar thuis uit te nodigen, ze moet zichzelf dwingen om eruit te gaan, ondanks het feit dat ze 16 uur werkt, met veel plezier, overigens.

Hanneke (met nog een heel kleintje): *"het is natuurlijk zo dat je in een isolement komt. Iedereen werkt overdag en 's avonds kan je niet weg. Nu hij op peuterspeelzaal zit, twee ochtenden per week, kan ik snel even boodschappen doen en dan is het net of de wereld weer ietsje groter wordt."*

Een netwerk heb je ook nodig om zorgen te delen. Een expliciete vraag in het interview was met wie ze zorgen delen.

Yvonne: "Nou, ik heb niet veel mensen, wil ik ook niet, ik ben er wat in teleurgesteld, in hun attentie naar mij. Ik heb wel mensen, maar niet veel met wie ik dat vertrouwen heb.

Mieke (46, 2 kinderen): *In principe los ik het zelf op maar ik kan wel ventileren bij mijn zoon of bij een vriendin.*

Jeanne heeft zo haar eigen manier gevonden om met gebrek aan steun om te gaan: "Nee, ik heb niet veel nodig. En als ik die nodig heb, moet ik de situatie zo zien te krijgen dat ik die steun niet meer nodig heb. Je moet het allemaal toch zelf doen".

Minstens zo belangrijk als je zorgen delen is het delen van je plezier. Vrijwel alle ouders geven aan er te weinig uit te komen, geen mensen om leuke dingen samen mee te doen, geen geld voor activiteiten. De GSD in Maastricht geeft bijzondere bijstand voor culturele activiteiten, maar dat wordt door de geïnterviewden aangewend voor de kinderen.

Miep, die het 'geluk' trof in een achterstandsbuurt terecht te komen heeft het heel druk in het buurthuis. Met zingen, toneel, koffieochtenden en vrijwilligerswerk met kinderen. Ze geeft aan dat ze depressief is en een torenhoge schuld heeft, maar eenzaam is ze niet.

Met name het gebrek aan mensen die inspirerend zijn vormt een obstakel om werk te vinden. Yvonne: "Iemand die je bij je nekvel pakt? Nee, nooit zo iemand gehad ook, geloof ik. Ik heb echt het gevoel dat alles wat ik heb, ik aan mezelf te danken heb. Maar als ik zie hoe ik met mijn kinderen omga, die krijgen niets dan aanmoedigingen, doe dit eens, goed zo, probeer dat. Ik moet het allemaal zelf uitzoeken en mij moeder was al weg toen ik dertien was."

Vaders en ex-en

Tijdens de focusgroepsbijeenkomst was het een punt dat de onderzoeker zelf in bracht: "de kinderen hebben toch een vader? Die heeft toch ook een rol bij de opvoeding, en materieel? Die kan er toch ook voor zorgen dat je er wat meer uitkomt?"

Bij twee van de twaalf vrouwen is dat het geval. Jeanne en Maria hebben ex-partners die alimentatie betalen en wel op zodanige wijze dat zij wanneer ze iets meer gaan verdienen, wellicht uit de bijstand kunnen komen. Ook leveren deze twee vaders een substantieel deel in de opvoeding. De kinderen van Maria kunnen bij hun vader terecht als ze het weekend moet werken. Jeanne is eens in de drie weekenden helemaal 'kindvrij' en kan dan doen wat ze wil.

Voor de rest is het hebben van een ex-echtgenoot meer reden tot tobben dan een mogelijke steun. Vier vaders laten helemaal niets meer horen, ze zitten in het buitenland, of ze zijn gewelddadig, of ernstig verslaafd

Bij de overige zes geïnterviewden is zowel het emotionele- als het materiele vaderschap heel vrijblijvend en de moeders vinden dat geen punt.

Yvonne: "We hebben alles onderling geregeld hoor, hij betaalt ook geen alimentatie, wil ik niet, hoef ik niet. Ik krijg de kinderbijslag en daarvan stop ik hem af en toe wat toe, nu de kinderen regelmatig daar zijn vind ik dat eerlijk."

Mieke: "Haar vader komt haar af en toe wel halen maar de opvoeding hanteer ik. Hij is van een andere cultuur en hanteert andere ideeën"

De zoon van Jasmin (29, 1 kind) is op woensdagmiddag en eens in de drie weken bij zijn vader: "Ik vind dat een belasting. De school betekent heel veel voor Davy en nu heeft hij

op woensdag geen rust. Voetballen, feestjes, het is altijd op woensdag en dat mist hij dan. En die weekenden gaan ook niet altijd goed, mijn ex werkt in de horeca."

Liefde

De drie jongste vrouwen van de twaalf geïnterviewden geven aan min of meer actief te zoeken naar een nieuwe partner. Acht vrouwen hadden zoiets van 'je weet maar nooit' maar zochten niet. Alleen Miep was naar eigen zeggen 'voorgoed genezen'. Het al dan niet verlangen naar een partner had voor geen enkele vrouw enige relatie voor het willen en kunnen aanvaarden van werk, behalve wellicht voor Debby.

"Alleen zijn is afschuwelijk, ik lig vaak al om zeven uur in bed omdat ik zo depressief ben. Ik ben razend op mijn ex die lekker uit kan gaan. Ik verlang meer naar een nieuwe man dan naar werk..."

Conclusie

Het uitbreiden van het sociale netwerk is, met zelfontplooiing, de belangrijkste drijfveer van vrouwen om te gaan werken. Het ontbreken van een goed netwerk vinden ze zelf een van de zwaarste obstakels waarom ze niet aan de slag komen. Er ontbreekt stimulans, aanmoediging, steun, troost en –heel praktisch- een kruiwagentje.

Met al het terechte gedoe rond arbeidsplicht voor moeders, is het verbazingwekkend dat er zo vanuit de overheid zo weinig gedaan wordt aan de zorgplicht voor vaders. Van de geïnterviewde moeders, op twee na, hoeft het in elk geval niet.

Beleidsmakers lijken het zeker te weten: er is een financiële prikkel nodig om mensen aan het werk te krijgen. En de armoedeval – het verschijnsel dat als je net meer verdient dan de bijstandsnorm, je er op achteruitgaat omdat een aantal subsidies vervallen – weerhoudt mensen ervan om aan het werk te gaan.

De alleenstaande moeders die met het onderzoek meewerken kennen deze zienswijzen, maar herkennen zichzelf er niet in. Ze zien werk ondanks de geringe financiële meerwaarde, toch als een eerste opstap om op de lange termijn uit de geldzorgen te komen.

Gebrek aan geld veroorzaakt kopzorg, gebrek aan mobiliteit, gebrek aan activiteiten buitenshuis en ontwikkeling, gebrek aan representativiteit en daarmee misschien ook gebrek aan kansen om weer aan het werk te komen. Zwart werk is riskant maar loont jammer genoeg wél.

Armoedeval

Als de vrouwen aan het werk willen is het omdat, zoals Mieke het uitdrukt: *“ondanks dat de GSD alles aftrekt, belangrijk is dat je zelf ook nog wat doet.”* Zelfs het feit dat met het in werking treden van de WWB veel premies komen te vervallen, weerhoudt ze niet om aan de slag te gaan. Jeanne: *“in het begin kreeg ik nog wat extra’s, maar dat houdt op. Ik werk puur om de deur uit te zijn”*.

Wat wel degelijk een rol speelt, en wat minder doordringt tot het beleidsniveau, is dat werken geld kost. Je moet behoorlijke kleren aanhebben, je moet er met de fiets of de bus naar toe, als je moet werken buiten de kinderopvangtijden heb je toch een oppas nodig die je minstens een bloemetje moet geven. En dan zijn er nog die kleine informele kosten op de werkvloer: een personeelsuitstapje, met de pet rond gaan omdat er iemand jarig is, etc. De kosten van het werk, kleding, buskosten, worden ‘terugverdiend’ door extraatjes die ze af en toe krijgen, niet op te geven.

De moeders die werken vinden het verschrikkelijk jammer dat ze er zo weinig op vooruitgaan, maar het is geen belemmering als ze wél aan de slag willen.

Van de vrouwen die niet willen werken is noch de armoedeval, noch het vooruitzicht om er op den duur financieel op vooruit te gaan, een belangrijk argument. Andere factoren zoals kinderen, weinig zelfvertrouwen, voor zichzelf geen kansen zien, zijn veel dominanter.

Andere inkomsten

De vrouwen die aan het onderzoek meewerken, weten dat hun privacy gewaarborgd is. Dat was voor hun een reden om mee te werken, tijdens de focusgroepbijeenkomst gaven ze al aan dat ze bij een interview van de GSD minder openhartig zouden zijn. Over zwartwerk bijvoorbeeld.

Mieke zei tijdens het interview: *“Toen we allemaal bij elkaar zaten heb ik het er al over gehad. Iedereen zei van nee: maar ik heb het altijd gedaan. Ik geloof niet dat vrouwen het uit principe niet doen. Eerder dat ze hartstikke bang zijn*

Eigenlijk zou je als onderzoeker niet moeten vermelden dat er zwart wordt bijgeklust. Het gaat om hele bescheiden bedragen, af en toe een paar tientjes.

Er is één goede reden om er in dit rapport aandacht aan te besteden. Bij een paar vrouwen heeft het rondscharrelen op de zwarte arbeidsmarkt geleid tot officieel werk. Soms in een directe lijn: bijvoorbeeld een werkgever in de horeca die op gegeven moment vraagt of ze meer werk willen hebben, maar dan moest het wél wit. Dat is het moment dat de GSD wordt ingelicht dat ze een baan gevonden hadden. Zo zijn er meer voorbeelden.

Debby klust af en toe ook zwart in de horeca, het geeft haar net wat meer financiële armslag, maar minstens even belangrijk is *“dat ik er eens uit ben en met andere mensen praat. Als je lang thuis zit stomp je zo af”*.

Bijklussen heeft meer voordelen dan alleen wat meer financiële armslag. Het is goed voor het zelfvertrouwen, vrouwen krijgen wat meer realistisch zicht op de arbeidsmarkt en soms leidt het tot wit werk in een indirecte lijn, via het werk leert men mensen kennen die ze aan wit werk helpen.

Het zijn voordelen dat vrijwilligerswerk, dat wél geoorloofd is niet oplevert.

Vrijwilligerswerk geeft de vrouwen weliswaar zelfvertrouwen, maar het brengt ze niet dichterbij de arbeidsmarkt. Zwartwerk doet dit wél.

Sommige vrouwen krijgen af en toe wat toegestopt van familie. Maar meer dan de helft van de vrouwen hebben of weinig contact met de familie, of deze zijn ook arm.

Budgetteren

Over zwartwerk mag je als onderzoeker wellicht niet te veel schrijven om geen vertrouwen te schenden, maar wat te doen met geldgebrek dat je niet signaleert uit gesprekken, maar ziet?

Vrijwel alle interviews werden bij de vrouwen thuis gehouden. Aan de staat van het meubilair was niet te zien of een vrouw al dan niet aan het werk was, maar wel hoe lang ze al van het bijstandsniveau moesten rondkomen. Na een uitkeringsperiode langer dan vijf jaar, hebben alleen duur aangeschafte meubels nog wat glans. Foto's van kinderen zijn duidelijk gedateerd, behalve bij Yvonne die zelf fotograaf is.

Bloemen en fruitschalen ontbreken eveneens, snoeren liggen los langs de plinten en er is altijd wel iets dat niet werkt. Wasmachines produceren het geluid van een overvliegende helikopter, tijdens het interview wordt af en toe gecontroleerd of hij niet ergens lekt. In de gang staat een fiets met een lekke band, die hopelijk wordt opgemerkt door een attente buurman of opa.

Meestal ging er een student mee met de onderzoeker. Deze studenten waren begin twintig, leefden van een studiebeurs en een bijbaantje en dat is ook geen vetpot. Toch gaven ze aan dat ze zich in vergelijk met bijstandsmoeders schatrijk voelden. Zij hadden geld voor af en toe eens een modieuze broek, een goede kapper en een paar weekenden bijklussen betekende toch al gauw dat je een mooie bril kon aanschaffen of contactlenzen. Voor bijstandsmoeders is deze vorm van luxe onhaalbaar.

De eerste prioriteit is gezondheid en goed eten. Er wordt ingekocht bij de goedkoopste supers. 'Prijskopen', de jacht op koopjes komt kost veel tijd. Meubels worden tweedehands gekocht, net als kinderkleding. Maar de kinderen van Yvonne, Jeanne, Mieke, Miep en Christien gaan naar de middelbare school en dan pikken ze dat niet meer.

Dat is dan ook vaak het moment dat er problemen ontstaan. Als er dan iets meer geld binnen komt, door wit of zwart werk, gaat het naar de kinderen. Christien: *"eindelijk kleren bij C en A kunnen kopen, wat betere schoenen, de fiets van mijn zoon laten maken."*

Yvonne heeft al 20 jaar een uitkering, werkt wit noch zwart en geeft hoge prioriteit aan een 15 jaar oud autootje, *"maar ik loop toevallig wel in de broek die ik aan had toen ik zwanger was van mijn oudste dochter. Dat ziet toch niemand."*

Bijzondere bijstand brengt uitkomst als een apparaat het totaal begeeft (soms in de vorm van leenbijstand) en de meeste vrouwen zijn op de hoogte dat er subsidie mogelijk is voor sociaal culturele activiteiten. Dat laatste wordt echter besteed voor de kinderen, sport of muzieklessen.

Toch klagen de meesten niet spontaan over de financiën, wat ze bijvoorbeeld wel doen als het over 'instanties' gaat.

Er moet vaak nog even worden nagedacht op de vraag wat het eerste is dat ze aanschaffen als ze meer geld zouden hebben. Meestal is dat vakantie. Maria: *"de laatste keer was in 1978. Ik heb wel eens een dagje aan zee gedaan, of naar mijn zus, meer niet. De kinderen missen dat echt."*

Op de tweede plaats van wensen komen activiteiten voor de moeder zelf, een cursus Engels of salsa dansen. Er is duidelijk een link van geldgebrek naar sociaal isolement.

Schulden

Het hebben van schulden wordt door sociale diensten vaak erkend als een dusdanige belemmering dat ze tijdelijk vrijgesteld worden van sollicitaties. Van de geïnterviewden hadden zowel de werkende als niet werkende vrouwen schulden. Oline en Miep vallen onder het bewind van de WSNP (wet schuldsanering natuurlijke personen) en krijgen per week een budget van 75 euro. Voor Oline, die de schuld heeft opgelopen toen ze met haar kinderen in een crisiscentrum terechtkwam en haar bijstandsuitkering liet doorlopen, is het einde in zicht: *"de postblokkade is al opgeheven, ik mag geen nieuwe schulden maken en over twee jaar ben ik er van af. Dan heb ik mijn lesje wel geleerd"*.

Bij Miep is de schuld ontstaan tijdens haar twee huwelijken: *"Mijn ex-man had al schulden uit een vorig huwelijk. En we hadden zelf ook financiële problemen. Ik heb nu een schuld van 70.000 euro. Na het huwelijk met mijn eerste man had ik ook schulden, net toen ik schuldenvrij was leerde ik deze man kennen en toen begon het circus weer van voor af aan."*

Ook bij Jasmin (29, 1 kind) zijn de schulden ontstaan tijdens het huwelijk, na enig rekenwerk vertelt ze dat ze nog ongeveer zes jaar moet afbetalen. Het is opvallend dat de hoge schulden vaak ontstaan zijn tijdens het huwelijk. Na het huwelijk is er vaak een achteruitgang in inkomen, maar de vrouwen kunnen zelf de uitgaven onder controle houden waardoor de schulden in de hand gehouden worden. Postorder bedrijven zijn behoorlijke 'killers' als het om schulden gaat, door het kopen op afbetaling worden bepaalde aanschaffen mogelijk, maar door de oplopende rente houdt men steeds minder besteedbaar inkomen over waardoor zaken alleen op afbetaling kunnen worden aangekocht.

De vrouwen die schulden hebben bij postorder bedrijven hebben spijt dat ze er ooit aan zijn begonnen. Kleine schulden bij familie en burens of zijn aan de orde van de dag.

Soms springt de familie bij. Hanneke: *"mijn oom heeft een accountantskantoor en hij kende een rij instructeur met betalingsproblemen. Mijn oom heeft het zo geregeld dat ik een beetje goedkoop kan lessen. Als ik een rijbewijs heb kan ik ook nog eens verder dan Maastricht voor werk kijken"*

Mobiliteit

Christien (50, 4 kinderen) werkt op freelancerbasis 12 uur per week en wil geleidelijk uitbreiden tot 32 uur: *"per slot heb ik ook het huishouden nog"*. In het verleden heeft ze 80 rijlessen gehad en ze heeft het opgegeven: *"ik wil niet meer, ik heb wel een brommertje. Ze hebben me al eens werk in 'Gulpen aangeboden maar dat gaat dus niet, jammer genoeg!"*

Drie van de twaalf vrouwen presteren het om een auto te rijden van een bijstandsuitkering. Jeanne heeft hem nodig om de kinderen naar hun vader te kunnen brengen, Maria heeft de auto van haar ex gekregen en gaat er mee naar haar werk buiten Maastricht, Yvonne kan zo met haar dochters en haar vriendinnen nog wel eens een uitstapje maken.

De andere vrouwen hebben een fiets, en brommertje en lopen veel. Openbaar vervoer is te duur. Ze geven zelf aan dat gebrek aan geld betekent dat ze nergens meer komen.

Het betekent dat hun actieradius om werk te zoeken is erg klein is. Daarnaast moet ook de afstand tussen werk, kinderopvang en huis kort zijn, helemaal als de werktijden niet regelmatig zijn.

Samenvatting

Armoede is erg lastig, maar lijkt te wennen. De vrouwen die sinds kort in de bijstand zitten hopen er binnen vijf jaar weer uit te zijn, anders verwachten ze grote problemen. Die problemen ontstaan echter geleidelijk. Kleren en meubels slijten, apparaten begeven het, je gaat niet meer naar de kapper, niet meer uit etc. Het eisenpakket wordt aangepast aan de omstandigheden, dat is de beste strategie om uit de schulden te blijven. Verlangen naar meer wordt gedoofd om niet ontevreden te zijn. De meeste vrouwen geven aan dat het bijstandsniveau redelijk is, dat ze kunnen

rondkomen maar wel zo af en toe *'aan het eind van hun geld een stukje maand overhouden.'*

Werk maakt hier de eerste jaren geen einde aan, temeer daar de vrouwen afhankelijk zijn van parttime werk.

Een minimum inkomen hoeft geen directe link te hebben naar het al dan niet vinden van werk, maar veroorzaakt problemen van de tweede orde die het vinden van werk wèl direct belemmeren.

Het arbeidsverleden is een belangrijke voorspeller of mensen al dan niet weer aan het werk komen. Hoe zit het met het arbeidsverleden van de vrouwen?

Een andere belangrijke voorspeller is uiteraard het heden, als vrouwen nu werk en zorg kunnen combineren, lijkt de verwachting gerechtvaardigd dat ze in de toekomst het aantal werkuren zullen uitbreiden.

Maar: hoe denken de vrouwen over hun kansen op de arbeidsmarkt? Wat willen ze wel, of niet, hoe duidelijk zijn de doelen die ze zich stellen? Hoe zien ze hun toekomst?

Deze drie punten, arbeidsverleden, arbeid nu en gewenste arbeid in de toekomst waren vaste gespreksonderwerpen in de interviews.

Verleden

De zes vrouwen die nu een baan hebben, hadden voor en tijdens hun huwelijk gewerkt, soms bij hun man in de zaak. Vaak was de loopbaan wel even onderbroken geweest na de geboorte van het eerste of tweede kind, maar ze hadden de draad weer op weten te pakken. Voor sommigen was het werk tijdens het huwelijk een hele opgave, de man was overspannen, alcoholist of zat in de gevangenis, waardoor de vrouwen vaak driedubbel belast werden. De scheiding gaf dan verlichting in de situatie.

De andere zes zijn op gegeven moment met werken gestopt, meestal na de geboorte van eerste of tweede kind. Twee vrouwen hebben na hun opleiding nooit gewerkt, omdat ze toen kinderen kregen.

De jongste twee vrouwen, Hanneke en Jasmin zijn na de geboorte van hun kinderen door blijven werken en hebben ook na hun scheiding geprobeerd werk en zorg te combineren. Op gegeven moment hebben ze dit moeten opgeven. Voor Hanneke was het probleem dat ze vanwege haar beroep op onregelmatige tijden moest werken, de werkgever werkte absoluut niet mee, gaf haar rooster pas op het laatste moment en ze kreeg de kinderopvang niet georganiseerd. Jasmin werkte in de kinderopvang, haar zoontje zat in een andere groep en het was ideaal. Ze kreeg echter last van gewrichtsklachten en moest naar kantoorwerk omzien.

Dat lukte, maar toen lukte de combinatie werk en zorg niet meer. : *“Mijn zoontje is hyperactief, hij gaat pas om 10 uur half elf slapen en daarbij wordt hij nog vijf keer per nacht wakker. Op een gegeven moment was ik gewoon uitgeput. Ik ben gestopt met werken in 2002 en ik vond het vreselijk. Alles was ik kwijt. Mijn man, mijn nachtrust, mijn energie en toen ook nog mijn werk...”*

Tegen het werk in het verleden kijken de vrouwen ‘neutraal’ aan. Het was een periode die in hun beleving gewoon ver terug in het verleden lag.

Heden

Van de twaalf geïnterviewde moeders hebben zes betaald werk, in loondienst of als kleine zelfstandige. Twee moeders hebben af en toe een klusje in de schoonmaak, de horeca of krijgen soms opdrachten in de creatieve sfeer. De werkende moeders kunnen van hun inkomen nog niet rondkomen, ze zitten alle zes nog in de bijstand. Ze hopen, als de kinderen wat groter zijn, meer uren te kunnen werken, maar de meesten zijn al lang blij dat ze een paar uur werk hebben kunnen krijgen en zijn bang het weer te verliezen.

Oline is bang dat ze door bezuinigingen in de thuiszorg haar werk verliest en Maria wacht met angst en beven af of haar contract in de modezaak wel weer verlengd wordt. Zij heeft zichzelf via moedermavo opgewerkt, heeft nu een HBOdiploma mode-kleding en werkt 24 uur. *“Het is leuk om contacten te hebben als je werkt, ik werk bij X, sinds vorig jaar april. Ik heb een verlenging van mijn contract gekregen voor één jaar, ik zou eigenlijk een contract voor onbepaalde tijd krijgen maar die vrouw die dat moest regelen is ziek geworden en wel zodanig dat ze dood gaat...”*

Omdat Maria lang werkloos was, en al 52 jaar! kreeg haar werkgever loonkosten subsidie maar die valt binnenkort weg. Dat maakt haar angst dat het contract niet verlengd wordt nog groter

Christien (50, 4 kinderen) was vroeger kleuterleidster. Tijdens haar huwelijk heeft ze haar man in de zaak geholpen (café). Haar man belandde in de gevangenis, zij werkte in fabrieken, ook toen de kinderen geboren waren. Na haar scheiding kwam ze tot rust in de bijstand, maar verdiepte zich in computers. Dat vond ze zo leuk, dat ze als vrijwilligster bij de kinderen op school ging werken om te assisteren met de computers. Door een huwelijksadvertentie (een tip van oudste dochter) vond ze geen levenspartner maar wel werk! Ze kwam in contact met twee kleine zelfstandigen die haar verzochten de administratie voor hun te doen. Ze werkt 13 uur per week en ze voelt zich sinds ze werkt een stuk beter. Ze zou wel meer willen, maar weet niet hoe ze het moet aanpakken, ze heeft geen financiële ervaring.: *“ik had mijn eigen systeempje bedacht, met kleurtjes en zo.”*

Ze schat zelf haar kansen op de arbeidsmarkt, ook gezien haar leeftijd, heel laag in en wil liever een degelijke financiële opleiding wil hebben om haar ‘zaakje’ voor kleine middenstanders uit te breiden. *“Jij kunt beter op freelancerbasis dingen doen zeggen ze bij Kliq, maar dan wel vier uur in loondienst anders betaal je je blauw aan verzekeringen. Ik weet niet eens hoe dat werkt als je ziek bent of zo.”*

Yvonne (40) heeft nooit een vaste baan gehad. Ze is fotografe en heeft af en toe een klusje, en een eigen kunstenaars atelier van de gemeente. Net als Christien zou ze het liefst zelfstandig werken, ook vanwege haar lage kansen op de arbeidsmarkt, maar ze heeft een ander probleem. *“Ik ben absoluut onzakelijk. Ik laat mijn oren uittrekken waar ik bij sta. Kijk, voor niets gaat de zon op, maar als ik iemand met een foto of cursus een plezier doe en iemand is blij, dan geeft me dat meer voldoening dan een tientje want dat geef ik even hard weer uit...”*

Yvonne heeft veel geprobeerd. Het ontwikkelen van een cursus fotografie voor kinderen, fotorapportages maken van zwangere vrouwen, lampen ontwerpen, maar zodra ze tegenslag krijgt geeft ze het op: *“dan denk ik, boeit niet, laat maar.”*

Yvonne zou overigens zeer gelukkig zijn met een vaste baan, sinds ze veertig is geworden breekt het haar op dat ze nooit gewerkt heeft, belemmeringen zijn een

gebrek aan ervaring in loondienst, een verouderde opleiding en na een ongeluk kwakkelde ze met haar gezondheid.

Nargiz (36) heeft ook geen werkervaring. Tijdens het interview legt ze zuchtend een enorme map sollicitaties op tafel, ze heeft naar haar beleving van alles geprobeerd, waaronder een opleiding (gefinancierd door de GSD) in de administratie. Mede door problemen met slechtziendheid is ze nooit aan de slag gekomen.

De ervaringen van Nargiz komen helaas veel voor bij de geïnterviewde groep. Veel brieven schrijven, weinig of nooit worden opgeroepen, telefoon van een uitzendbureau krijgen dat ze morgen kunnen beginnen maar kinderopvang kan niet zo snel geregeld worden, het werkt niet demotiverend, maar de moed zakt ze in de schoenen. Teleurstellingen zijn slecht voor het moreel en het zelfvertrouwen, op gegeven moment stoppen de vrouwen met brieven schrijven.

Ervaringen van de geïnterviewden wijzen uit dat de arbeidsmarkt een enorm moeilijk te nemen vesting is. Flexibiliteit is een eis waar de moeders niet aan kunnen voldoen, daarentegen toont de arbeidsmarkt zich totaal niet flexibel als het gaat om aanpassen van de werktijden.

Met hun geringe arbeidservaring voelen ze zich vaak te oud, de diploma's zijn verouderd, kortom, na een vaak enthousiaste start in de sollicitatierace volgt vaak een dip waar het erg moeilijk uit klauteren is.

Toekomst visie

Vrouwen die lang uit het arbeidsproces zijn, hebben geen realistische visie op wat werk inhoudt. Soms is het beeld te rooskleurig beeld over 'ontplooiingsmogelijkheden'.

De kloof tussen droom en werkelijkheid -uren achter een computer zitten, productiewerk en poetsen- is dan wel erg groot.

Sonja (36, 1 kind) werkt al tien jaar niet meer. In het verleden heeft ze wel gewerkt, administratie op MBO niveau maar ze is na de geboorte van haar dochter(10) gestopt en nooit meer aan de slag gekomen. Terug naar kantoor wil ze niet, het liefst zou ze iets op spiritueel gebied doen, maar ze weet absoluut niet hoe of wat.

Debby werkt af en toe op oproepbasis in de horeca, heel incidenteel. Ze is nog maar vier maanden geleden gescheiden, de bijstandsuitkering loopt net en ze heeft te horen gekregen dat ze 38 uur moet gaan werken. Ze ziet het absoluut niet zitten vindt horeca erg leuk maar 38 uur is veel te zwaar en een lunchroom werken vindt ze niets aan: *"daar komen geen vaste klanten, dat is niet gezellig"*.

Angst voor een sociale dienst die meer achter haar broek gaat zitten heeft ze niet, *"Ik zie wel"*, is haar vaste antwoord op alle vragen over haar wensen, doelen en haar visie op de toekomst.

Yvonne en Miep doen wel vrijwilligerswerk, met toestemming van de sociale dienst. Voor Yvonne was ook dit geen bemoedigende ervaring: *"Nou ja, het leek me leuk, stadsfotograaf voor (...). Eén keer hebben ze me een opdracht gegeven toen bleek het toch niet nodig. En die papieren shit die je er van krijgt. Eerst duurt het maanden voor je toestemming krijgt en als je het dan ontbindt omdat die instelling niets meer van zich laat horen dan moet je weer verantwoording afleggen en duurt het weer weken. Nou de tweede keer ga je je wel bedenken voor je wat wilt."*

Niet allen Debby, maar vrijwel alle vrouwen zijn weinig bezig met het denken op de iets langere termijn. Met name de vrouwen die niet werken hebben geen idee wat ze op de langere termijn willen, of ze hebben een fantasie die weinig realistisch is, zoals Sonja: *"het oprichten van een spiritueel centrum"*.

De vrouwen die nu aan het werk zijn hopen hun werk te kunnen behouden of uit te breiden, maar zijn erg bang het weer te verliezen.

Twee vrouwen hebben ambities. Oline zou het liefste diploma's halen bij de thuiszorg, Maria zou het liefst cheffin worden van haar modezaak.

Hanneke en Jasmin hopen, als de kinderen iets groter zijn en minder kwetsbaar, de draad weer te kunnen oppakken.

Verder zijn de toekomstbeelden wazig. Ook de invoering van de nieuwe wet 'werk en bijstand', een wet die toch zal betekenen dat de meesten toch meer achter de broek worden gezeten om fulltime te werken, maakt alleen lauwe reacties los, *'ik zie wel'*

De scheiding heeft voor alle geïnterviewden een flinke streep door hun rekening gezet en het is net alsof ze, wijs geworden door die ervaring, niet meer te ver vooruit denken.

Sommige vrouwen hebben zeer pijnlijke ervaringen achter de rug, mishandeling, de dood van een partner, ziekte van een kind. Zij denken alleen in termen van *'als we maar gezond blijven en de kinderen gelukkig zijn'*. En allemaal hebben ze het druk met dagelijkse beslommeringen. Overleven van dag tot dag is moeilijk te combineren met het denken op termijn. Maar denken op termijn en doelen stellen is wel belangrijk voor een succesvolle reïntegratie op de arbeidsmarkt.

Wat hebben de geïnterviewde vrouwen als vooropleiding gehad en kunnen ze daar nog wat mee? Sommige vrouwen hebben ervaring met opleidingen die vanuit de sociale dienst gesubsidieerd worden en geven daar hun mening over.. En alle vrouwen willen heel graag doorleren, wat gebeurt er met die wensen?

Vooropleiding

Van de twaalf geïnterviewde vrouwen hebben drie een opleiding op LBO niveau, één een afgebroken Havo opleiding, zeven hebben een al dan niet afgemaakte MBO opleiding en twee een HBO opleiding.

De oudste geïnterviewden kunnen weinig meer met hun opleiding beginnen. De opleiding is verouderd, we zien dat bij administratief werk.

Sommigen hebben geen binding meer met hun initiële opleiding. Met name deze vrouwen geven aan dat de beroepskeuze vroeger weinig bewust ging, ze rekenden er niet op dat ze op gegeven moment zelf voor een gezin de kost moesten gaan verdienen.

Een paar hadden als meisje ook gewoon de kans niet gekregen zoals Oline: *“voor mijzelf wist ik dat ik meer kon maar ik heb de kans niet gehad. Ik moest voor mezelf zorgen, ik ben opgegroeid en pleeggezinnen en tehuizen. Zij werkt echter al een paar jaar.*

Yvonne met een HBO opleiding fotografie is dat nooit gelukt, ze fotografeert nog veel maar heeft de hele omslag naar digitale fotografie niet kunnen maken. Wel probeert zo goed en kwaad als het gaat haar vak bij te houden

In de verhalen over opleidingen klinkt veel spijt door, verkeerde keuzes gemaakt, niets af gemaakt. Maria heeft op eigen kracht de schade ingehaald, na de moedermavo studeerde ze na haar dertigste verder: *“Ik ben later ingestapt. Ik zat daar tussen meisjes van 15, 16 jaar maar ik wilde het zo graag! Ik kreeg tekenen, realisatie kleding en patroon maken, ik heb er van genoten”.*

De jongste vrouwen werken, of solliciteren naar banen die verband houden met hun vooropleiding. Maar ook bij hun is de wens sterk om bijscholing te krijgen om betere banen te krijgen, of meer kans te maken. Het probleem voor de moeders met de jongste kinderen is, dat ze nog jaren parttime moeten werken en met een lage opleiding blijft ook het inkomen laag. En hoe lager hun inkomen, hoe meer uren ze moeten maken.

Gesubsidieerde opleidingen

Tijdens de interviews, maar zeker ook tijdens de focusgroep bijeenkomst, kwam naar voren dat de vrouwen meer en andere wensen hadden op opleidingsgebied dan de GSD voor ogen had. Dit bekijken we in de volgende paragraaf.

In deze paragraaf bekijken we de tevredenheid van de vrouwen met de opleidingen die ze wel hebben mogen doen.

Drie van de twaalf vrouwen zijn heel tevreden over de cursus die ze hebben gevolgd. De twee allochtone vrouwen in groep, Oline en Nargiz, waren met name heel erg te spreken over de taalcursus, waar ze goed hebben leren spellen. Oline vond meteen na de cursus werk in de thuiszorg, maar de smaak van het leren heeft ze goed te pakken gekregen en ze kijkt met enige jaloezie naar vrouwen die geen werk vonden en wél mogen doorleren...

Nargiz was een van die gelukkigen. *"ik heb een cursus administratie gevolgd bij Leeuwenborg, daar ben ik nog beter geworden in taalbeheersing. Maar ja, toen ik die cursus af had ben ik me gaan verdiepen in wat Leeuwenborg nog meer te bieden had en achteraf leek programmeur me eigenlijk veel leuker...Het punt is ook dat ik een oogafwijking heb waardoor ik met aanpassingen moet werken. En daar hadden ze bij Leeuwenborg weer geen verstand van."*

Ook Yvonne volgde een computercursus. Niet een cursus digitale beeldbewerking die ze wilde, en die aansloot op haar opleiding tot fotograaf. maar een basiscursus: *"die verschrikkelijk slecht begeleid werd. Ik heb me daar heel vervelend gevoeld, dat was precies de verkeerde leraar, zo'n man die niet kan begrijpen dat jij iets niet snapt en die je doodleuk voor lul laat zitten met je vinger in de lucht om vervolgens te merken dat de tijd voorbij is en dat je niet verder kan."*

Mieke (46) volgt een opleiding management assistent/ directie secretaresse mbo niveau 4. Ze vindt het geweldig. Daarnaast werkt ze twintig uur, via een uitzendbureau. *"Ik heb er bewust voor gekozen om al te gaan werken tijdens de opleiding want ik hoefde het nog niet. Maar ik leer meer in de praktijk dan uit de boeken plus de collega's, ik vind het contact met mensen heel belangrijk."*

Jasmin (29) kwam in de bijstand door een combinatie van lichamelijke problemen (gewrichtsklachten, ze werkte in kinderopvang) en een hyperactief kind. *"Het was nooit mijn eigen keus, ik ben naar mijn consulente gegaan en heb gevraagd of ik een opleiding kon volgen. Ik ben toen in een training terechtgekomen. De cursusleidster zei, je hoort hier eigenlijk niet, het waren allemaal mensen die niet wisten wat ze wilden en ik wist het wel. Ik was trouwens eerst nog gaan kijken op Leeuwenborg, maar dat vond ik gelijk niets. Ze zetten je met een boek voor de computer en je kunt het verder uitzoeken. Ik ben daar uiteindelijk toch terechtgekomen, je hebt gewoon geen andere keuze. Ik ben bij een opleiding PR en Marketing gaan kijken, maar dat was voor mij te zwaar. Je kreeg iedere week twee examens, je moet elke dag naar school en ik voelde me niet thuis daar. Allemaal jonge mensen die met hele andere dingen bezig zijn dan ik."*

Ik volg nu een opleiding commercieel medewerkster binnendienst, maar het leidt niet tot een echt diploma, meer een certificaat.

Christien doet de administratie voor twee kleine middenstanders en had graag een financiële opleiding gevolgd. Maar ook zij kreeg een cursus algemene administratie bij Leeuwenborg aangeboden, die volgens haar eigen verwachtingen te algemeen is. *"En het leidt tot een certificaat, niet tot een diploma."*

De conclusie ligt voor de hand: Niet alle opleidingen kunnen werken met tweedekansers. De vrouwen willen wat status aan een opleiding ontleen, een certificaat geeft dat minder dan een diploma. De tevredenheid over de opleiding is groter naarmate de opleiding beter aansluit bij de wensen van de cliënt. En daar wringt nog al eens de schoen. Cliënten voelen zich 'gepushed' of komen pas erachter wat ze willen als ze eenmaal aan het leren zijn.

Wensen

"Weet je hoe het volgens mij gaat", zegt Nargiz. Ze kopen honderd opleidingen in bij Leeuwenborg, noemen dat producten en dan gaan ze daar mensen bij zoeken. Zou het niet andersom moeten? Nargiz is actief bij het kommittee vrouwen in de bijstand en ik vrees dat ze gelijk heeft. Overigens geeft ze ook een positieve kant ervan aan. "het gaat om opleidingen voor de administratie bijvoorbeeld, omdat daar op de arbeidsmarkt behoefte aan is. Maar tegen de tijd dat je met de opleiding klaar bent is de arbeidsmarkt weer veranderd en is er geen behoefte meer aan. En juist in die sector zijn ze voor het personeel niet flexibel en eisen ze van hun werknemers wel flexibiliteit"

Alle geïnterviewde alleenstaande ouders zijn gemotiveerd om door te leren. De drempel naar een opleiding is beduidend lager dan de drempel naar de arbeidsmarkt en de meesten hebben ronduit honger naar kennis en ontwikkeling. Yvonne: *"ik bedoel, stilstand is achterstand. Ik sta niet stil en lees verschrikkelijk veel, ik haal informatie, praat met mensen, dat is een ander soort ontwikkeling. Ik denk als je je hersens niet activeert dan stompt het af en is het moeilijk om het weer om gang te brengen."*

En daarmee slaat Yvonne de spijker op de kop. De vrouwen willen dolgraag, na jaren thuis zitten met de kinderen als bijna enige gesprekspartner, is de honger naar ontwikkeling groot. Tegelijkertijd hebben ze door die stilstand weinig zelfvertrouwen en veel faalangst. Die faalangst lijkt echter gauw over als ze op een passende opleiding terechtkomen.

Een ernstiger probleem is dat de wensen van de vrouwen niet goed aansluiten op de instrumenten van de reïntegratie.

Die missende aansluiting kent vier kernproblemen:

- De vrouwen dromen en hebben te weinig zicht op de arbeidsmarkt. Sonja twijfelt tussen een opleiding activiteitenbegeleidster of speltherapie: *"maar activiteitenbegeleidster, volgens mij kan ik dat zo ook wel en speltherapie duurt vier jaar, dat is misschien wel te zwaar. Maar het liefst deed ik een cursus op spiritueel niveau".* We kunnen het Sonja, die al tien jaar niet heeft gewerkt, niet geheel kwalijk nemen. Wel kunnen we vragen stellen bij de psychologische test waarbij ze als uitslag meekreeg dat ze een 'creatief entertainer en wereldverbeteraar' was
- De vrouwen weten precies wat ze willen maar krijgen geen of een te globaal aanbod. Hanneke: *"Ja, maar dat vind ik ook zo raar, toen ik in de bijstand kwam was ik met een studie bezig en ik was bijna klaar, ik zat in het derde jaar, het was maar een keer in de week of twee weken en daar deden ze ook al moeilijk over."* Het ging om een opleiding Engels (preference) op zeer hoog niveau. Gelukkig maakte Hanneke het af, op eigen kosten, met angst in het hart dat ze 'gesnapt' werd. Voor alle zekerheid wilde ze daarna een

gespecialiseerde computercursus doen om haar kansen nog groter te maken. *“Die opleiding stond toch echt in de Maaspost, voor mensen met een uitkering, maar dat meisje van de GSD wist niets, ze werkt er nog niet zo lang. Ze zei, je kan toch al met de computer werken. Sommige dingen kan ik dus. Maar boekhouden, dat kan ik niet en dat zat net in die cursus”.*

- De vrouwen weten wat ze willen maar overvragen (HBO niveau of hoger)
Het heeft, zoals we eerder zagen, naast een wens tot ontwikkeling, een financiële reden. In hoofdstuk 2 (schema 1) werd aangetoond dat vrouwen met een HBO opleiding meer verdienen en minder uren hoeven te werken om economisch onafhankelijk te zijn.
Veel vrouwen willen dan ook graag een vierjarige HBO opleiding volgen. Voor deze doelgroep is het een omissie dat er geen constructie bestaat om met een combinatie van studietoelagen en bijstand een hogere opleiding te volgen. Het zouden wel eens kosten kunnen zijn die –ook voor de overheid- voor de baat uitgaan.
- De vrouwen weten niet wat ze willen, vinden alles leuk, krijgen een aanbod en weten daarna wel precies wat ze willen, iets totaal anders!
- Op deze plek geen uitspraak, maar een observatie. Nargiz had haar cursus administratie afgerond en kon mede door haar slechthooftheid, geen werk vinden. De interviews werden bij de vrouwen thuis afgenomen en ik maakte een opmerking over een leuke houten vloer in de huiskamer. “Zelf gelegd”, zei ze, en ze wees me op andere karweitjes die ze in huis had gedaan. Het bleek dat ze al het onderhoudswerk zelf kon met haar slechte ogen, behalve schilderen en poetsen omdat ze te weinig kleurverschil zag. Op mijn vraag of ze dan niet beter de techniek in had gekund keek ze me stom verbaasd aan. Het leek haar prachtig, maar niemand was op het idee gekomen, en ja, nu had ze dus die administratiecursus al gehad...
Yvonne, de fotografe die wel naar een computercursus mocht maar niet naar een cursus digitale fotobewerking, had een schitterend tuintje en hield uit liefhebberij ook die van de burens bij. Maar bloembindcursus of hovenier? Nooit aan gedacht, maar het kwam ook niet uit de test..
Ook Oline wist na haar eerste oriënterende cursus precies wat ze wilde: kraamverpleegster of gespecialiseerde gezinshulp. *“Maar de sociale dienst betaalt maar voor een jaar en daarna moet de werkgever het betalen. Nou met die bezuinigingen is dat heel onzeker en als ik dan niet door kan is alle moeite voor niets geweest*

Cliënten die een cursus krijgen die niet aansluit op reële wensen, studieadviezen die voor de cliënt onbegrijpelijk zijn, cliënten die gemotiveerd zijn maar te grote afstand hebben tot de realiteit van de arbeidsmarkt, cliënten die hoge ambities combineren met een grote faalangst, het vraagt om een subliem samenspel van cliënt, uitkeringsinstanties en reïntegratiebureaus. Hoe loopt dat?

Van de 12 geïnterviewde vrouwen zitten er vijf al meer dan tien jaar in de bijstand., drie minder dan een jaar. Zes vrouwen waren op het moment van onderzoek (begin 2004) actief bezig met een reïntegratie traject. Zes vrouwen hebben parttime werk. Eén vrouw wil niet aan het werk, heeft voorlopig ook vrijstelling. Alle vrouwen willen meer werken dan ze nu doen, maar slechts één vrouw durft het aan om fulltime te werken.

Tijdens de focusgroepbijeenkomst bleek al dat er bij de geïnterviewde groep een behoorlijke ervaringsdeskundigheid op het gebied van uitkeringsinstanties aanwezig was.

Knelpunten zijn talrijk, ze doen zich hoofdzakelijk voor op drie gebieden: de uitkeringssystematiek, bureaucratie en de begeleiding bij reïntegratie

Uitkeringssystematiek

Als een uitkering eenmaal loopt, dan zijn er weinig problemen, is de ervaring. De collectieve nachtmerrie van de vrouwen heet “mutaties”.

Een uitkering aanvragen is een lang en moeizaam proces.

Debby vroeg vier maanden geleden een uitkering aan, toen haar man haar liet zitten. Het is allemaal nog niet rond. Ze kreeg haar intake op het CWI, die haar vertelde dat ze met een dochter van 5 jaar wel 38 uur aan het werk kon. Ze kreeg een aantal vacatures mee waarop ze niet solliciteerde. Ze is nog aan het bijkomen van de schrik van de scheiding, klust af en toe een beetje bij en heeft verder haar handen vol aan een lastige dochter met een eigen willetje die erg aan haar hangt. Debby zou wel 12 uur willen werken, weet dat ze meer moet maar is er niet bang voor. Ze heeft tijdens een gesprek op de GSD te horen gekregen ‘*dat ze het maar eens een maandje moet aankijken*’. Dat is inmiddels drie maanden geleden, Debby heeft niets gehoord en zij heeft ondertussen een houding van ‘*ik zie wel, ze kunnen me niets maken*’.

Hanneke kreeg ook een intake op het CWI nadat ze haar ontslag had genomen, ze kreeg de kinderopvang voor haar éénjarige zoon op onregelmatige diensten niet georganiseerd.

Zij verwachtte grote problemen bij de aanvraag van haar uitkering maar kreeg die niet.

“Ze zeiden bij het CWI dat ik officieel wel aan het werk zou moeten maar dat de gemeente de kinderopvang voor zulke kleintjes nog niet op orde had, solliciteren zou ik dus aan de ene kant wel moeten maar het zou heel moeilijk worden als ik echt werk zou aanvaarden want dan kon de gemeente niets regelen voor mijn zoontje.”

Het duurde overigens wel erg lang voordat de uitkering was geregeld, in die periode teerde Hanneke in op haar reserves: *“er werd me geen voorschot aangeboden maar ik heb er ook niet om gevraagd”*

Jeanne was een tijdje uit de uitkering, ze werkte 20 uur en met de alimentatie van haar man erbij kon ze zichzelf redden. Maar haar man werd werkloos, kon geen alimentatie meer betalen *“en toen was het een heel gedoe met opnieuw aanvragen. Ik heb toen drie maanden op geld moeten wachten. Ik heb alle rekeningen laten liggen en kon alleen het hoognodige betalen. Het is blijkbaar moeilijk om mijn inkomen te berekenen, de bijstand gaat per vier weken, mijn loon per maand. Het loopt nog steeds niet goed, ik heb geen voorschot gehad en de huursubsidie heb ik ook nog niet binnen.*

Al tijdens de focusgroepsbijeenkomst rolden de verhalen over elkaar heen: *“ze kunnen niet rekenen”*. Alle vrouwen die aan het werk gingen hadden grote problemen gehad voordat definitief was uitgerekend hoeveel uitkering ze kregen. *“Maria: ik ben in zo’n periode zelfs een keer helemaal uit de uitkering gegooid, ze hadden kopieën gemaakt van mijn loonstrookjes en die waren mislukt. Dan stoppen ze je uitkering, ik had het niet meer!”*

Ook bij Oline die werkt en bijstand ontvangt heeft ervaringen met het stopzetten van haar uitkering: *ik had vanwege de WSNP een postblokkade dus ik reageerde te laat, toen hebben ze het maar stop gezet*

Vooraf de combinatie UWV (WW uitkering) en bijstand is berucht vanwege de trage manier waarop de definitieve uitkering tot stand komt.

Om die reden zijn de vrouwen zeer beducht om tijdelijk werk te aanvaarden. Wat voor de uitkeringsinstantie een wettelijke termijn is, duurt voor de vrouwen te lang. Het betekent maanden van onzekerheid, aankloppen bij familie voor geld en drammerende schuldeisers.

De angst voor trage berekeningen en de daaruit voortvloeiende onzekerheid is veel groter dan de angst voor dwang om aan het werk gezet te worden.

De geïnterviewde vrouwen voelen niet meer of minder dwang vanuit de GSD, na het in werking treden van de nieuwe wet ‘werk en bijstand op 1 januari 2004. De meesten willen gewoon het werk en degenen die niet willen, of niet zo veel uren willen werken als de GSD voorschrijft, wachten rustig af of schuiven de problemen voor zich uit.

Bureaucratie

Vrouwen die lang in de bijstand zitten weten meestal goed wanneer ze recht hebben Hanneke heeft familieleden die in andere gemeenten bij een sociale dienst werken, die haar op zaken attent maken. Vrouwen die nieuw in de bijstand komen worden echter slecht geïnformeerd, bijvoorbeeld over de mogelijkheid om een voorschot aan te vragen.

Wat de geïnterviewden stoort is dat nieuwe medewerkers slecht op de hoogte zijn van mogelijkheden en dat het personeelsverloop groot is, waardoor ze vaak een nieuwe contactpersoon krijgen. Het wordt dan ook als negatief ervaren dat ze weer helemaal opnieuw hun verhaal moeten vertellen, dossiers worden voor de hercontrole blijkbaar niet of slecht gelezen.

Zolang een uitkering normaal loopt en de contactpersonen niet te vaak wisselen, zijn de vrouwen redelijk tevreden over het contact. Oline en Nargiz zijn er zelfs enthousiast over: *"Een hele jonge vrouw maar ze luistert zo goed!"* Goed luisteren en begrip hebben zijn de belangrijkste eisen die de vrouwen aan hun contactpersoon stellen. Zelfs 'strengere' medewerkers wordt veel vergeven, zolang ze maar luisteren en wat aandacht geven aan de problemen. *"Die contactpersonen hebben zich nu eenmaal ook aan de regels te houden"*

Wat echter nooit went is de controle. Die wordt als vernederend ervaren.

Yvonne: *"dat je je bankafschriften terugkrijgt met gele arceringen en vraagtekens. Wat is dit, wat is dat"*. Maria: *"dat je op je 50^e verantwoording moet afleggen, vreselijk ellendig"*. En Jeanne: *"Het is altijd een donkere wolk. Dat dreigen, als je vergeet je salarisstrook mee te sturen krijg je meteen een boze brief. Maar ondertussen wacht ik wel al vier maanden op huursubsidie."*

De vrouwen begrijpen best dat controle nodig is om misbruik te voorkomen. Maar de toonzetting valt vaak verkeerd en het gevoel van vernedering zit diep.

Reïntegratie

De vrouwen die aan het werk zijn, hebben allemaal zelf werk gevonden. Soms met zwartwerk als opstapje.

Acht vrouwen hebben ervaring met reïntegratietrajecten, maar het traject heeft ze geen werk opgeleverd. Sommige trajecten werden gewaardeerd, met name sollicitatietrainingen. Twee vrouwen hebben meegedaan met een speciale groep voor alleenstaande ouders, één vrouw vond het leuk, een ander vond dat ze er niets aan had omdat ze wel wist wat ze wilde.

Met name activiteiten waarbij vrouwen persoonlijke aandacht krijgen, worden hoog gewaardeerd, of het nu cursussen zijn of hulpverleningsactiviteiten.

De grootste onvrede zit bij de vrouwen die dolgraag aan het werk willen, maar bij wie het traject niets uitricht. De grootste klacht is *'dat ze te weinig doen'*

Christien: *ze sturen een paar advertenties op, nou die kan ik zelf ook wel uitknippen. Of ze gaan mee naar een open dag van het MBO, alsof ik dat zelf niet kan.*

Maria: *Die sollicitatietraining van Kliq daar heb ik echt wat aan gehad. Ik kreeg namelijk wel reacties op mijn brieven maar ik kwam de gesprekken niet door. Ik denk hoe langer je uit de markt bent, hoe minder je durft te zeggen wat je werkelijk kunt. Maar verder hebben ze niets voor me kunnen doen. En als je dan weet wat dat allemaal kost, voor dat geld had ik beter goede kleren kunnen kopen voor sollicitatiegesprekken.*

Sonja: *Toen zei mijn consultant, goh, misschien dat we je in een reïntegratietraject kunnen duwen. Ik heb toen ze gesproken gehad met bureau Drive, daar heb ik gepraat over mijn problemen en dan op zo'n manier van wat wil je, wat kan je, het was heel toekomstgericht, prettig. Maar Sonja weet absoluut niet wat ze wil, behalve iets spiritueels op HBO niveau en niet meer de administratie in, waarvoor ze is opgeleid. Het reïntegratiebureau wist hierin ook geen duidelijkheid te geven. Sonja: "Ik heb voor 3400 euro een paar gesprekken en tests gehad en daar kwam ik uit als creatief entertainer en wereldverbeteraar. Ik zou geschikt zijn voor ontwikkelingswerk, maar dat zie ik dus echt niet zitten."*

Ook Yvonne had problemen met de test. : *“het was een computertest die gerelateerd was aan het bedrijfsleven, een beetje raar, want ik heb geen ervaring met werksituaties dus ik moest de hele tijd denken hoe ik dingen zou doen als ik wèl aan het werk zou zijn geweest en dat vond ik heel moeilijk. De uitslag was dat ik absoluut niet creatief was en niet omgevingsbewust. Nou, ik ben toevallig wel fotograaf en ik en heel creatief en loop de hele dag om me heen te kijken! En dan noemen ze ook nog kwaliteiten die ik wel zou hebben en die ik helemaal niet wil, dat ik perfectionist ben en voor iedereen klaar sta en zo. Ik baal ervan dat ik dat heb! En ik wilde van alles maar ze zeiden dat ik net een burn-out had gehad en dat ik rustiger aan moest doen...Het is overigens al het derde traject dat Yvonne krijgt en omdat het iedere keer op niets uitloopt dreigt haar motivatie om te slaan in wanhoop. : “dan denk ik, ik ben veertig, ik kan niets, ik doe niets, terwijl je natuurlijk wel van alles doet. Ik kan bijvoorbeeld ontzettend goed koken, niet een stampje, maar echt koken. Ik durf dat echter niet te zeggen want voor je het weet sta je bitterballen te draaien bij de MORA en daar heb ik dus echt geen zin in.*

Hanneke heeft bij haar intake geen reïntegratie aangeboden gekregen en mocht geen cursussen doen. Aan de ene kant vindt ze het fijn dat ze na de hectische periode dat ze wel werkte even rust had, maar ze voelt zich ook teleurgesteld: *“ik had toen ik me bij het CWI meldde maar een klein zetje nodig, even wat steun.. maar ik kreeg niets.”*

Overigens: over het CWI is men unaniem, *“die doen echt niets.”*

Jasmin weet niet of ze richting hulpverlening wil of de commerciële kant. Ze werkt nu parttime, wil wel uitbreiding: *“ik had meer hulp van Kliq willen hebben bij het maken van die keuze, maar het contact was verder wel goed.*

Christien is al 50, maar heeft op freelancebasis wat werk gevonden, boekhouden voor kleine middenstanders.: *“Ik kreeg een uitnodiging van de GSD en moest toen naar L. van Kliq. Ik vertelde dat ik de ICT kant op wou, maar daar was volgens hem geen werk in, wel in de administratie. Maar of ze daar wel wat in hebben? Ik ben al 50, ik kan beter blijven doen wat ik nu doe. En ik denk aan werk in computerzaken, in een internetcafé of buurthuis. Die groep waar ik in zit is een groep met alleenstaande ouders. Dat is wel leuk, maar ze hebben als doel om er achter te komen wat ik wil. Maar dat weet ik wel: ICT of een eigen bedrijfje.*

Samenwerking bij reïntegratie

Niet alleen Christien wil een eigen bedrijfje. Met name de vrouwen die ouder zijn en erg weinig werkervaring hebben, zien hun kansen op de reguliere arbeidsmarkt, niet ten onrechte, somber in. Maria had een bedrijfsplan klaar liggen voor kledingadviseur, Yvonne heeft diverse initiatieven genomen om als artiest ook echt wat te verdienen en zou ook best iets willen beginnen als cateraar of hovenier, maar weet niet hoe. Hanneke zou wel wat taallessen willen geven of vertalingen maken, ook op freelancerbasis omdat loondienst in deze sector vaak onregelmatige diensten heeft en slecht betaalt. En zolang haar zoontje nog zo klein is zou freelancewerk een uitkomst zijn.

Christien: *“maar dan zeggen ze, we hebben nu al in je geïnvesteerd in die reïntegratie”.*

Bij geen van de geïnterviewde vrouwen zijn de ideeën voor een eigen zaakje serieus door de instellingen opgepakt. Eén keer werd verwezen naar de Kamer van Koophandel, die met dit soort onzekere initiatiefjes dus echt geen raad weet.

Waar ook veel klachten over kwamen was de samenwerking tussen de GSD en de reïntegratiebedrijven. Yvonne: *“en toen die uitslag van de test klaar was zei die mevrouw van Salus dat we met de GSD maar eens om de tafel moesten gaan zitten. Ik heb toen mijn contactpersoon gebeld maar die zag daar niets in, die zei; als we je ergens tussen kunnen krijgen dan doen we dat en die adviezen zijn maar adviezen. Toen dacht ik, ik kan nu Salus wel weer gaan bellen maar ik weet niet of ze nog tijd aan mij besteden als er toch niets mee gedaan wordt. Dat is toch idioot? Ze testen je voor duizenden euro's en doen er dan niets mee!”*

Ook Sonja heeft daar ervaring mee: *“ik ben zonder tussenstap naar het reïntegratiebureau gegaan. Ze begonnen me meteen de administratieve kant op te pushen terwijl ik bij de GSD allang had aangegeven dat ik dat niet wil*

Nargiz is enthousiast over haar reïntegratiebedrijf en ook over haar contactpersoon van de sociale dienst. Maar het instituut die haar begeleidde met haar handicap wilde haar niet in dienst nemen als administratief medewerkster omdat ze te weinig ervaring had en haar handicap te weinig geaccepteerd had. Nargiz is er zeer verontwaardigd over: *“en dan kan de GSD ook niets voor je doen”*

Al met al zien we een beeld waarin vrouwen soms niet weten wat ze willen, daar geen hulp bij krijgen of geen passende hulp, zoals bij Yvonne. Als ze wel weten wat ze willen, past dit niet bij het aanbod dat reïntegratiebedrijven, onderwijsinstellingen en andere bedrijven op dat moment hebben. Een specifieke alleenstaande oudergroep wordt wel hoog gewaardeerd, maar geeft geen antwoorden op kwesties waar vrouwen mee zitten als ze al weten wat ze willen maar ze het niet voor elkaar krijgen.

Oplossingen die vrouwen zelf aandragen worden vaak niet gehonoreerd waarna desillusie ontstaat.

Blijkbaar weten de vrouwen hoeveel geld in de reïntegratiepraktijk omgaat en ze vinden het verbijsterend dat de samenwerking met de GSD hapert, en dat er geen haan naar kraait als al die leuke trajecten niets opleveren.

Ook is er teleurstelling dat een instelling als de GSD met lege handen staat bij werkgevers die discrimineren of op z'n minst aan achterstelling doen.

In de inleiding heb ik me al verantwoord voor het niet geven van conclusies en aanbevelingen. Wel wil ik, op basis van de interviews, komen tot een reflectie op wat ik gehoord en waargenomen heb.

De reflectie geef ik wellicht minder vanuit mijn rol als onderzoeker, en meer vanuit mijn rol als docent, maatschappelijk werker en ervaringsdeskundige, van heel lang geleden.

Vier soorten problemen

De centrale vraag in dit deelonderzoek is: *Hoe ervaren alleenstaande moeders zelf hun kansen en belemmeringen om te reïntegreren op de arbeidsmarkt? Welke steun ervaren zij daarbij van instanties?*

Binnen de onderzoeksgroep kunnen we vier subgroepen onderscheiden, met verschillende problemen

De grootste problemen worden ervaren door vrouwen die graag aan het werk willen en die daar niet in slagen. Ze zijn zeer gemotiveerd maar als succes uitblijft wordt het schrijven van brieven, het volgen van trainingen en andere trajecten meer ervaren als een rituele dans die ze van de instanties moeten uitvoeren, dan een zinvolle reeks van pogingen om een door hun zelf gewenst doel te bereiken.

Zeer grote problemen worden ook ervaren door vrouwen die aan het werk zijn, maar dit werk weer dreigen te verliezen. Tijdelijke contracten die niet worden omgezet in een vast contract omdat subsidie op de loonkosten wegvalt, is een boosdoener. Een andere oorzaak ligt bij bezuinigingen in diverse sectoren en een teruglopende economie, deze treffen vaak nieuwkomers op de arbeidsmarkt en al helemaal als ze parttime werken. Het lijken nuchtere feiten in de statistieken, maar er gaat een wereld van ongerustheid en desillusie achter schuil bij degen die het treft.

Een derde probleemgroep wordt gevormd door vrouwen die heel graag zouden willen maar te veel belemmeringen ervaren. Zij voelen zich te weinig gehoord door de uitkeringsinstelling, de reïntegratiebureaus, de arbeidsmarkt en de kinderopvang. Zij hebben het gevoel dat ze wel vooruit willen, maar in de instanties een partner te treffen die de tango danst terwijl zij de salsa willen oefenen.

En dan zijn er de vrouwen die aan het draaiend houden van hun gezin de handen vol hebben en van wie je dus eigenlijk kan stellen dat op dit moment de motivatie om te werken ontbreekt.

Professionals in de reïntegratie zullen veel punten die de vrouwen in dit rapport opnoemen herkennen. Misschien zijn er ook zaken bij waar ze voorheen minder bij stil hebben gestaan.

Ik denk ook dat professionals, bij het lezen van dit rapport, zelf al op ideeën komen hoe de praktijk verbeterd kan worden.

Er moet iets gebeuren met de opvang van jonge pubers en kinderen van moeders die op onregelmatige tijden werken. Tests uit het bedrijfsleven zijn waardeloos voor moeders die 20 jaar in de bijstand zitten. Er moet nauwkeuriger gekeken worden naar vrouwen die gezien hun leeftijd en arbeidservaring het werken in loondienst niet meer zien zitten, maar wel een zaakje of freelance werk ambiëren.

Moeders moeten zo kort mogelijk thuis blijven na ontslag. Zwartwerk zou minstens gedoogd moeten worden want het levert meer wit werk op dan een menig duur betaald traject.

Als buitenstaander was ik verbaasd dat anno 2004 vrouwen zo vanzelfsprekend richting een administratief- of zorgberoep begeleid worden, terwijl ze soms twee rechter handen hebben en de samenleving zit te springen om technische vakmensen. Beroepskeuzetesten herkennen niet altijd het technische talent van vrouwen: Yvonne en Nargiz scoorden nul op technische beroepen terwijl ze alles thuis zelf repareerden.

Problemen van bijstandsmoeders in de moderne samenleving

Bij de start van het onderzoek, had ik na het bestuderen van de literatuur, de indruk dat er de laatste twintig jaar, sinds mijn afscheid bij de FIOM, in de situatie van alleenstaande moeders weinig veranderd was. Natuurlijk was de wetgeving veranderd. Maar de belangrijkste problemen zoals die terug te vinden zijn in literatuur en rapporten zijn nog steeds het rondkomen met weinig geld, sociaal isolement, onzekerheid over de opvoeding van de kinderen, problemen met de ex-partner, graag aan het werk willen maar het niet kunnen, etc.

Wat in twintig jaar wel veranderd is, is de samenleving.

Voor moeders, met of zonder partner, is het hebben van werk meer gemeengoed geworden. Een uitkering is niet meer zondermeer een recht maar een onzekere gunst. Eisen die aan opvoeding en kinderopvang worden gesteld zijn gestegen. Het aantal een-ouder gezinnen is toegenomen (volgens SCP de laatste 10 jaar met 20%) maar voor de moeder die na een scheiding van vriend of echtgenoot alleen met de kinderen achterblijft, blijft het een tekengebeurtenis, een breuk de lijn der verwachtingen doorkruist en die nieuwe eisen stelt aan het invullen van je ouderrol en je rol als burger. Het verdriet daarover is niet veranderd.

De problemen van alleenstaande moeders mogen dan hetzelfde zijn als twintig jaar geleden, het perspectief is wel degelijk veranderd.

Geen goede opleiding hebben in een tijd waarin 'een verstandige meid op haar toekomst is voorbereid', is pijnlijker dan één van de vele vrouwen te zijn die gedachteloos op hun zeventiende van school gingen. Eenzaam zijn in een tijd waarin netwerken en een druk sociaal leven behoort tot de belangrijkste persoonlijke kwaliteiten, is extra pijnlijk.

Meer dan 20 jaar zijn we er aan gewend dat kinderen buiten het huwelijk geboren worden, er zijn bom-moeders, homo ouders, er wordt niet meer vanzelfsprekend getrouwd als er kinderen komen. Normen over opvoeding gaan nog steeds uit van modale families: moeder, vader en grootouders die genoeg tijd en inkomen hebben.

Als moeder alleen schiet je per definitie tekort, vrijwel niemand wil helemaal alleen voor de opvoeding van kinderen staan

De roep om eigen verantwoordelijkheid van het huidige kabinet pretendeert een appèl doen op de calculerende burger, maar stigmatiseert degenen die de pech hebben om in de bijstand terecht zijn gekomen en er niet uit kunnen komen. 'Eigen verantwoordelijkheid' wordt dan geïnterpreteerd als een eufemisme voor 'eigen schuld'

Het is niet zo dat de bijstandsmoeder in 2004 diep ongelukkig is. Wel leven ze onder grote druk, of ze nu werken of niet. Eisen van de samenleving werken door in de beoordeling van jezelf. Je moet een perfecte moeder zijn, een goede conditie hebben, goed blijven, voor jezelf opkomen, jezelf ontwikkelen. En dit alles moet met een laag inkomen.

Waar tweeverdieners met kinderen al kreunen dat ze, zelfs met een riant inkomen, tijd voor zichzelf te kort komen en leiden onder de stress, hoe doe je dat dan als je nog niet eens éénverdiener bent en geen enkele taak hebt om te verdelen?

Omgaan met overbelasting

Uit de interviews kwam naar voren dat de werkende moeders tevredener waren met hun situatie dan de niet werkende moeders, het ongelukkigst waren de moeders die wilden werken maar het niet voor elkaar kregen.

Aan het begin van dit onderzoeksrapport refereerde ik aan de uitspraak van een reïntegratiemedewerkster, zelf alleenstaand ouder, dat bijstandsmoeders "*meesters zijn in het opwerpen van bezwaren*." Ik vond het een interessante hypothese.

Kan de hypothese geverifieerd worden? Deels wel. Als ze eenmaal in het ritme zitten van de combinatie werk en zorg dan redden ze het, zelfs beter dan daarvoor en lijken de bezwaren en belemmeringen één voor één weg te vallen.

Toch zijn de belemmeringen die de Maastrichtse moeders opwerpen zeer realistisch. Het lijkt mij dat menig reïntegratiemedewerker daar weinig tegenin kan brengen. Een logisch gevolg kan zijn dat ook mijn tweede hypothese aan de start van dit onderzoek klopt: werkloze jongeren en mannelijke kostwinners worden harder worden aangepakt in de reïntegratie, zij hebben minder belemmeringen. Of bijstandsmoeders met een 'zachtere' aanpak ook meer recht wordt gedaan is echter de vraag.

Het aanvaarden van werk betekent voor bijstandsmoeders het aanvaarden van een extra verantwoordelijkheid in een situatie waarin ze al moeten jongleren met veel andere verantwoordelijkheden. Als ze die drempel eenmaal genomen hebben blijkt dat het allemaal reusachtig valt, omdat ze met bestaande verantwoordelijkheden anders omgaan.

Nog een citaat. Mieke: *Ik ben moeder, ik werk en ik studeer. Maar je moet niet denken dat ik een goede huisvrouw ben want als ik daar eisen aan ga stellen kan ik meteen ophouden! En mijn dochter moet er ook maar aan wennen dat ze soms met een vriendinnetje mee moet en we een avondje brood eten...*

Mieke weet wat ze er voor terug gekregen heeft, iets meer geld en veel meer zelfvertrouwen. Maar voor moeders die hun zelfvertrouwen halen uit de zorg voor

de kinderen en het huishouden, lijkt het een gruwel als ze hierop moet inleveren, en dan ook nog ter wille van een baan die weinig toevoegt aan je zelfvertrouwen. Waar het volgens mij misgaat bij de vrouwen die niet over belemmeringen durven heenstappen, is het aan durven gaan van de verandering. De bijstandsmoeder heeft, niet ten onrechte, het gevoel dat ze 'vol' zit. Als er iets bij moet, zoals werk, dan kan dat wellicht wel maar er iets veranderen, ze moet iets loslaten en dat is angstig.

Vergelijk een niet werkende bijstandsmoeder het met het floppy in mijn computer waarop ik een back-up wil maken van de laatste versie van dit rapport.

Als ik kijk naar de hoeveelheid beschikbare bytes, dan moet de oude versie nog makkelijk vervangen kunnen worden door mijn laatste nieuwe versie, die maar iets groter is.

Toch krijg ik een foutmelding en de computer zegt: 'schijf is volgeschreven, voer een nieuwe schijf in met voldoende ruimte'. Kortom: blijkbaar neemt het proces van 'vervangen' ook ruimte in.

Wat ik vervolgens doe is eerst het oude bestand verwijderen en dan via de harde schijf de nieuwe versie er weer opzetten.

Terug naar de bijstandsmoeder: ze kan er nog wel wat taken bijhebben als ze andere kan loslaten, maar haar beschikbare ruimte om die verandering aan te gaan is vaak te krap.

De klassieke psychologische term 'weerstand' is hier niet van toepassing.

Wèl zie ik een diepgewortelde angst voor loslaten en overbelasting, niet geheel ten onrechte trouwens. Het huishouden van een bijstandsmoeder zit vaak in een wankel evenwicht en loopt hopeloos in het honderd als ze zelf ziek of overspannen wordt, met alle gevolgen van dien voor de kinderen.

Een overlevingsstrategie om overbelasting te voorkomen wordt ook wel eens het 'slavensyndroom' genoemd (bron onbekend)

Slaven durfden tijdens het werk niet te zingen of te fluiten als de baas in de buurt was, die kon levenslust interpreteren als 'niet moe zijn' en er nog wat ballast bovenop gooien.

Het uiten van levenslust werd op die manier afgestraft, als je ziek en moe was kreeg je minder werk.

Uitkeringsinstanties hebben onbedoeld ook de neiging om het slavensyndroom in stand te houden. Bijstandsmoeders hebben ervaring dat een tekort nodig is om winst te krijgen. Medische en psychische klachten waren reden voor ontheffing sollicitatieplicht, tekort aan voorzieningen reden voor extra voorziening. Terecht overigens, maar het traint mensen wel om zich te profileren op en hun tekort en niet op hun kracht.

Vicieuze cirkels

Veel van de belemmeringen die opgeworpen worden in dit rapport hebben het karakter van een vicieuze cirkel. De vrouwen willen aan het werk om hun gevoel van eigenwaarde te vergroen, maar door gebrek aan eigenwaarde aarzelen ze te lang en

te veel. Ze willen een goed voorbeeld zijn voor de kinderen, maar door te gaan werken voelen ze zich weer schuldig omdat de kinderen naar de BSO moeten. Ze willen aan het werk om sociaal isolement te doorbreken, maar door isolement komen ze er niet tussen.

Nog afgezien van arbeidsmarktproblemen, zal het de kunst zijn voor reïntegratiemedewerkers om de vicieuze cirkels te doorbreken en de omslag van huismoeder naar werkmoeder te bevorderen.

Verder zal het de kunst zijn om de vrouwen zelf te stimuleren om zich op haar sterke kanten te profileren en geen ziekte winst te halen uit haar problemen.

Verder zullen goede gesprekken moeten plaats vinden over wat psychologen 'het verhaal' noemen, die hele mengeling aan verleden, heden, toekomstverwachtingen waarden en normen.

Wat dit laatste betreft aarzel ik bij specifieke reïntegratie projecten voor alleenstaande ouders. Lotgenoten kunnen je tot steun zijn, maar je ook erg in je onmacht bevestigen.

Veel idealer zou het zijn als niet werkende moeders van werkende moeders de kunst konden afkijken en konden ervaren dat je met wat kleine kunstgrepen toch nog wat bestanden kunt vernieuwen, ook al zit je bijna vol.

Aanbevelingen van de bijstandsmoeders in Maastricht

Wellicht is de hierboven geschreven nabeschouwing voor de reïntegratiepraktijk gesneden koek. Ik zal hier achter komen in het volgende deelonderzoek, waarin de professionals centraal staan. Eerder in dit rapport heb ik betoogd dat aanbevelingen voor de praktijk in samenspraak met de werkers in de praktijk geformuleerd worden.

Wel heb ik een poging gedaan om uit de interviews aanwijzingen te halen hoe volgens de doelgroep de praktijk verbeterd kan worden.

De kans dat bij deze poging enige interpretatie van de onderzoeker toch erin sluipt, is niet geheel onwaarschijnlijk.

- Luister goed. Luister naar belemmeringen, wensen.
- Hou contact en help bij het maken van een keuze, want als je lang aan de kant staat verleer je dat.
- Wees realistisch als de kansen klein zijn en vraag niet om een rituele dans op te voeren in de vorm van brieven en trainingen die niets opleveren
- Roep niet te snel 'dat kan niet' maar zoek creatief mee naar oplossingen.
- Probeer je in te leven
- Voorkom dat we weer op de bank komen te zitten als we eenmaal aan het werk zijn
- Maak minder fouten bij het doorvoeren van mutaties en doe het vlotter
- Niet pushen, ik wil zelf ook vooruit.

Ongetwijfeld kan de lezer meer aanbevelingen uit het collectieve verhaal te halen.

Ik hoop dat mijn onderzoek, en dan met name de stem van de ervaringsdeskundigen zelf, een stimulerende bijdrage zal leveren aan de discussie over de praktijk die altijd beter kan.

Bijlage 1

Alleenstaande ouders in Maastricht: U heeft verstand van de praktijk!

Het kabinet wil het, de sociale dienst wil het, wellicht wilt u het ook: betaald werk. Betaald werk betekent: geen afhankelijkheid meer van de sociale dienst, in de toekomst meer financiële mogelijkheden, nieuwe contacten en meedraaien met de maatschappij. Dat is de bedoeling van de beleidsmakers en wellicht bent u het daar mee eens. Misschien bent u het er helemaal niet mee eens en vindt u dat de zorg voor uw kinderen niet te combineren is met een baan.

Maar of u het er mee eens bent of niet: de praktijk is dat alleenstaande ouders, ook met jonge kinderen, moeten meewerken aan een reïntegratieplan. Daar komen heel wat instellingen aan te pas. De sociale dienst als uitkeringsinstelling, het CWI (voormalige arbeidsvoorziening) en reïntegratiebedrijven als KliQ en Salus. Hoe doen deze instellingen hun werk? In mijn onderzoek wil ik daar graag een antwoord op krijgen. En u kunt voor een belangrijk deel dat antwoord geven.

Wat is het doel van dit onderzoek?

Het doel van mijn onderzoek is om de praktijk van de reïntegratie van alleenstaande ouders naar de arbeidsmarkt te verbeteren. Wordt u goed geholpen, nog los van de vraag of u het belangrijk vindt om weer te gaan werken of juist niet? Een zelfde soort onderzoek loopt ook in Aken en in Hasselt, ik ga er vanuit dat je van over de grens kijken altijd wijzer wordt.

Wie is de onderzoeker?

Ik ben Hannie Raaff en ik ben docent/onderzoeker bij de Hogeschool Zuyd. Met de resultaten van dit onderzoek wordt niet alleen gewerkt aan de verbetering van de werkwijze van instellingen. Ook het onderwijs aan mensen die werklozen in de toekomst gaan helpen, wordt er door verbeterd.

De Sociale dienst in Maastricht werkt mee aan het onderzoek en ze zijn zeer geïnteresseerd in de resultaten. De Hogeschool doet echter het onderzoek. Dit is belangrijk voor de onafhankelijkheid van het onderzoek maar ook voor de privacy van de alleenstaande ouders die aan het onderzoek meewerken.

Wilt u meewerken?

Ik zoek voor mijn onderzoek tien alleenstaande moeders met kinderen van 0 tot 14 jaar die op de een of andere manier in een reïntegratietraject zitten.

We beginnen met een 'focusgroepsbijeenkomst' in het gebouw van de Hogeschool aan de Brusselseweg te Maastricht.

Tijdens deze bijeenkomst kunt u, met de andere alleenstaande ouders, kennismaken met de onderzoekster en haar ideeën aan de hand doen waar ze op moet letten tijdens het onderzoek. Uiteraard zorgen wij voor koffie en dergelijke.

Dan komt de onderzoekster, met of zonder een student assistent, bij u langs voor een interview. Dit interview gaat over uw ervaringen met instellingen, maar ook over uw mening over de combinatie werk en zorg voor de kinderen. Voor medewerking aan het onderzoek ontvangt u tien Euro.

Hoe meldt u zich aan?

U kunt onderstaand formuliertje invullen en terugzenden in de antwoordenvolp.
U kunt ook bellen met de onderzoekster. U kunt het op de volgende nummers proberen:

046-4207294

043-3256392

Emailen gaat ook:

h.raaff@hszuyd.nl

hraaff@cuci.nl

Met vriendelijke groet,

Hannie Raaff

Antwoordformulier

Ja! Ik wil wel meedoen met het onderzoek reïntegratie van alleenstaande ouders op de arbeidsmarkt.

0 ik wil meedoen aan een groepsbespreking op de Hogeschool in Maastricht

0 ik wil wel geïnterviewd worden. Bij mij thuis of op de Hogeschool.

0 mijn leeftijd is.....

0 mijn hoogst genoten opleiding is.....

0 ik heb een baan en een uitkering

0 ik heb een uitkering en ik moet aan het werk

0 ik heb een uitkering en ik wil aan het werk.

0 ik heb een uitkering sinds (jaar).....

0 ik heb..... kinderen, ze zijn nu.....jaar.

0 mijn naam.....

adres.....

telefoonnummer.....

0 andere bijzonderheden

U kunt dit formulier terugzenden in de antwoordenvelop.

Bijlage 2

naam	lftdm	kind tot 4	kind 4-12	kind 12+	oni	uwe	jb	ube	mare-i
Yvonne	40	0	1	1	H	0	20	24	4
Maria	52	0	2	0	H	25	4	36	0
Sonja	36	0	1	0	M	0	19	20	13
Oline	35	0	3	0	L	15	4	32	0
Miep	37	0	2	1	L	0	1	0	0
Christien	50	0	0	4	M	12	12	32	4
Debby	27	0	1	0	L	3	4mnd	12	0
Hanneke	33	1	0	0	M	0	1	32	0
Jasmin	29	0	1	0	M	0	3	32	4
nargiz	38	0	0	1	M	0	10	24	8
Mieke	46	0	1	1	M	20	15	32	0
Jeanne	37	0	1	2	M	12	2	20	0

lftdm=leeftijd moeder

oni=onderwijsniveau

uwe=uren werk

jb=jaren bijstand

ube= uren beschikbaar voor werk

mare i= maanden in reïntegratie

Literatuuroverzicht

Boeken, Rapporten /Books, reports

Aarts & de Jong, Advies en onderzoek in sociale zekerheid, Markt in wording, reïntegratiebedrijven over opdrachtgeverschap, UWV, minimale contracten 2000, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Directie Voorlichting, Bibliotheek en Documentatie, Den Haag; Elsevier bedrijfsinformatie, Doetinchem [distr.]

Dams, A, Erath, P. Shardlow , M. Keythemes, In European Social work, 2001, Russel House Publishing

Arents, M., J. de Koning, M.M.A. Pepping: Identification, evaluation and dissemination of good practices in labour market policies of Member States by use of "Peer Review" methods
2000 *Nederlands Economisch Instituut (NEI), Rotterdam*

Arents, M., M.M. Cluitmans, M.M.A. Pepping, Marktwerving en vernieuwing in het activeringsbeleid: buitenlandse lessen voor Nederland, 2002, Stichting Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA), Tilburg, Servicecentrum Uitgevers, Den Haag [distr.]

Baarda, D.B. de Goede, M.P.M., Teunissen J. Basisboek kwalitatief onderzoek, 2001 Stenfert Kroese

Berg, G.J. van den, B. van der Klaauw, J.C. van Ours, Punitive sanctions and the transition rate from welfare to work, 2000, Centre for Economic Policy Research (CEPR), Londen

Vd Berg, Denolf, Integrale trajectbemiddeling, Uitgever Jan Mets.

Bussemaker, J, v.Drenth, A., Knijn & J. Plantenga, Alleenstaande moeders en sociaal beleid in Nederland. Van verzorgers naar kostwinners? Te verschijnen Beleid en maatschappij.

Dekkers, K. Ramaekers G., Vraag de gebruiker, 2003 Stichting de Pijler

Einerhand, M, M. Kerklaan, H., Metz, E, E. Siegelaar & M. Vliegthart, Sociale zekerheid: stelsels en regelingen in enkele Europese landen. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, Vuga uitgeverij

Esser, Faber en Jong, Van denken naar doen : Casemanagement en reïntegratie in de gemeente praktijk, Reed business information

Gonggrijp, L, Een vrouwen buurtmaatschap van stap tot stap, 2002, FNV Vrouwenbond

Hanesch,W. Balzter N. activation policies in the context of social assistance, 2001 STAKES

Janssen, de Boer, Sociale aktivering, Radarreeks

Hortulanus,R. Machielse, A. Meeuwesen. L, Sociaal isolement, 2003, Elsevier

T. Knijn en F. Van Wel, Zorgen voor de kost, alleenstaande moeders en de nieuwe bijstandswet, 1999, SWP Utrecht

Koreman, Praktijkinfo reïntegratie, 2002, Elsevier, 's-Gravenhage

Machielse, A. Niets doen, niemand kennen, de leefwereld van sociaal geïsoleerde mensen, 2003, Elsevier

Vd Moor, W., Arbeidsmotivatie als management instrument, Bohn Stafleu, 1998

Plantenga, J., Alleenstaande moeders en systematiek van de verzorgingsstaat, 1999 Onderzoeksschool Arbeid en Welzijn, Sociaal economisch bestuur

Puide, A. ed., Recipients and social assistance dependency, 2001, STAKES, Finland

Saraceno C. ed., Social assistance Dynamics in Europe, 2002, The Policypress UK

De Savornin Lohman, J. en Raaff,HM, In de frontlinie tussen hulp en recht, 2001, Uitgeverij Coutinho

Schuyt, K. Bridging the gaps essays on economic, social and cultural opportunitities at global and local levels 2002 NIZW

Swanborn, P. Basisboek sociaal onderzoek 2002 Boom

vd Wel,F en Knijn,T. Alleenstaande ouders over zorgen en werken, juli 2000 , Ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Stella Hof, Gerda Jehoel-Gijsbers, Mmv Jean Marie Wildeboer Schut, De uitkering van de baan; Reïntegratie van uitkeringsontvangers; Ontwikkelingen in de periode 1992/2002-2003 Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau

Journals/ Tijdschriften

Maandblad reïntegratie

Overeem, G. en Korstjens, I. I. met marktwerking minder inactieven? Leidt de privatisering van de reïntegratiemarkt tot een verbetering van de kansen voor werkzoekenden? Maandblad reïntegratie 2001 (6) p 26-30

Avontuur, I en Kokx, B., Werk boven inkomen. Maandblad reïntegratie, 2002 (4) p 24-25

Cremer R. Cliëntenparticipatie op de reïntegratiemarkt. Maandblad reïntegratie 2002 (11) 32-37

Brenninkmeijer, Cremer en Blonk, Tevreden cliënt, geslaagde reïntegratie? Tijdschrift reïntegratie, november 2003

Van haperen en Berkel, Fase 4 opnieuw bekeken. Tijdschrift reïntegratie, november 2003

Rutte: WWB, Gemeenten aan zet. Tijdschrift reïntegratie, oktober 2003

Vd wal, M, Alleenstaande ouders aan de slag. Tijdschrift reïntegratie, september 2003

Raaff, H.M., Voor dat geld ga ik liever goed gekleed solliciteren. Tijdschrift reïntegratie, januari 2005

Scripties/dissertations

Hamstra, C. Peeters, R. Stevens, S. (2003) Werken aan reïntegratie, een onderzoek bij de gemeente Sittard-Geleen afstudeer project SJD, Sittard Hogeschool Zuyd

Lumens, L. Moonen, H. (2003) Alleenstaande moeders, een kijkje over de grens afstudeerproject SJD, Sittard Hogeschool Zuyd

Ine Hoomans, Kirsten Katzemaier: Motiveren en sanctioneren: een vergelijkend onderzoek tussen Maastricht en Hasselt, Sittard, Hogeschool Zuyd, 2004, Faculteit Arbeid en Recht

Beleidsstukken

Diverse beleidsstukken gemeente Maastricht

Websites

www.cbs.nl

www.beleidsonderzoek.pagina.nl
www.szw.nl
www.kliq.nl
www.stimulansz.nl
www.rwi.nl
www.europa.eu.int
www.sociaalbestek.nl
www.wrr.nl
www.sz-net.nl
www.borea.nl/index
www.begroting.be/leefloon/NF.htm
www.begroting.be/leefloon/gids.pdf
www.begroting.be/n/h7/h7a/h7a4/h7a4.htm